

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра економічної безпеки та фінансових розслідувань

ДАРЮС Олександр Абдуллайович

**Правове забезпечення добросовісної конкуренції в
Україні як ефективна складова економічної безпеки
суб'єкта господарювання**

**/ Legal support of fair competition in Ukraine as an
effective component of economic security of business
entity**

спеціальність: 073 – Менеджмент
магістерська програма –Управління фінансово-економічною безпекою

Магістерська робота

Виконав студент групи
МФЕБм-21
О.А. Дарюс

Науковий керівник:
к.ю.н., доцент І.В.Зайцева-Калаур

Магістерську роботу допущено
до захисту:

« ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.Б. Москалюк**

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ.....	7
1.1. Загально-теоретичний підхід до визначення поняття «добросовісна конкуренція».....	7
1.2. Становлення та розвиток національного конкурентного законодавства.....	15
1.3. Вплив норм міжнародного права на формування національного конкурентного законодавства.....	30
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ПІДТРИМКИ ТА ЗАХИСТУ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ	
2.1. Державне регулювання підтримки і стимулювання розвитку добросовісної конкуренції.....	45
2.2. Заходи, спрямовані на обмеження та захист конкуренції.....	54
2.3. Правове регулювання захисту від недобросовісної конкуренції як ефективна складова розвитку добросовісної конкуренції.....	71
Висновки до розділу 2.....	84
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ ПІДТРИМКИ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ.....	86
3.1. Саморегулювання діяльності учасників господарської діяльності – важливий чинник розвитку добросовісної конкуренції.....	86
3.2. Міжнародний досвід формування системи недержавних інститутів підтримки добросовісної конкуренції.....	96
Висновки до розділу 3.....	104
ВИСНОВКИ.....	106
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	111

ВСТУП

Актуальність теми. Україна, за роки своєї незалежності, завдяки реалізації конкурентної політики, пройшла шлях від планово-адміністративної системи господарювання до держави з ринковою економікою. У державі сформовано вітчизняне законодавство про захист економічної конкуренції, яке є одним із найголовніших механізмів забезпечення економічного зростання та реалізації цілей і завдань сучасної конкурентної політики. Однак, унаслідок поглиблення економічних перетворень і активізації інтеграційних процесів, усе актуальнішими стають питання правового забезпечення розвитку конкурентних відносин, удосконалення правового захисту суб'єктів господарювання та споживачів від недобросовісної конкуренції.

Окремі питання правового забезпечення добросовісної конкуренції були предметом дослідження таких науковців як Г. Андрощук, О. Бакалінська, О. Вінник, О. Безуха, О. Беяневич, С. Валітова, О. Вінник, С. Демченка, В. Добровольської, Д. Задихайла, Г. Знаменського, О. Кібенко, Д. Кохана, С. Кузьміної, М. Лук'яненко, Н. Саніахметової, Г. Слядневої, Ю. Тоботи, К. Тотьєва, В. Щербини та інших. Разом з тим, враховуючі реалії сьогодення, проблеми правового регулювання конкурентних відносин потребує подальшого дослідження.

Метою написання магістерської роботи є комплексне дослідження сучасного стану правового забезпечення добросовісної конкуренції в Україні та на основі здійсненого дослідження сформулювати науково-теоретичні рекомендації і пропозиції, спрямовані на вдосконалення господарсько-правового забезпечення прав учасників конкурентного змагання та споживачів.

Для досягнення даної мети були поставлені наступні дослідницькі **завдання:**

– з'ясувати підходи до визначення поняття «добросовісна конкуренція»;

- виявити особливості реалізації принципу добросовісності при регулюванні конкурентних відносин;
- проаналізувати процес становлення та розвитку національного конкурентного законодавства;
- з'ясувати проблеми і тенденції державного регулювання підтримки і стимулювання розвитку добросовісної конкуренції;
- дослідити заходи, спрямовані на обмеження та захист конкуренції;
- вивчити особливості правового регулювання захисту від недобросовісної конкуренції як ефективною складовою розвитку добросовісної конкуренції;
- обґрунтувати необхідність розширення сфери саморегулювання при здійсненні захисту прав суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції та з метою забезпечення розвитку добросовісної конкуренції.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі правового забезпечення розвитку добросовісної конкуренції та захисту від недобросовісної конкуренції в Україні.

Предметом дослідження є правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні.

Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові методи пізнання (аналіз та синтез, системно-структурний, абстрагування, формально-логічний, історичний); філософські методи (єдності історичного та логічного, конкретного та абстрактного, формального та змістовного, одиничного та загального, теоретичного та емпіричного); спеціальні міждисциплінарні методи наукового пізнання (соціологічний, економічний) та спеціальні методи, що використовуються у правознавстві (методи тлумачення права, юридико-догматичний, порівняльно-правовий).

Системно-структурний метод було використано при дослідженні концептуальних засад правового забезпечення добросовісної конкуренції, напрямів державного регулювання та захисту конкуренції. Формально-логічний метод застосовувався при визначенні поняття добросовісна

конкуренція, тенденцій розвитку саморегулювання господарської діяльності, з'ясуванні реального стану та тенденцій державного регулювання та захисту добросовісної конкуренції. Історичний метод було застосовано при дослідженні особливостей розвитку конкурентного законодавства України. Порівняльно-правовий метод використовувався при визначенні шляхів вдосконалення правового забезпечення добросовісної конкуренції, формуванні системи недержавних інститутів підтримки і захисту добросовісної конкуренції.

Наукова новизна одержаних результатів. У результаті проведеного дослідження раніше проаналізовані положення дістали подальший розвиток.

Основні з них такі:

1. Доведено, що державне забезпечення добросовісної конкуренції є ефективним за умови гармонійного поєднання заходів, спрямованих на підтримку і розвиток добросовісної конкуренції та на захист від проявів недобросовісної конкуренції в господарській діяльності.

2. Визначено, що показовим з точки зору розвитку конкуренції сьогодні є мережний ринок.

3. Аргументовано, що саморегулювання учасників господарської діяльності є пріоритетним напрямком розвитку добросовісної конкуренції в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що у науково-дослідній сфері одержані результати можуть бути використані для подальшого вдосконалення теоретичних засад розвитку конкурентного права, розробки концептуальних засад вдосконалення правового забезпечення розвитку та захисту добросовісної конкуренції. У сфері правотворчості ці результати можуть бути використані при вдосконаленні сучасного законодавства України у сфері конкурентних відносин. У навчальному процесі – при підготовці підручників для студентів вищих навчальних закладів, методичних та навчальних посібників.

Структура магістерської роботи. Робота складається із вступу, 3 розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 120 сторінок, список використаних джерел викладений на 10 сторінках і містить 96 найменувань.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження були апробовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічна безпека: детермінанти та механізми забезпечення».

с

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

1.1. Загально-теоретичний підхід до визначення поняття «добросовісна конкуренція»

З розвитком глобалізаційних та інтеграційних процесів в економіці питання забезпечення розвитку добросовісної конкуренції набуває визначального значення, оскільки лише застосування новітніх інноваційних технологій при розробці та виробництві продукції, високих вимог щодо якості товарів, робіт, послуг та європейських стандартів обслуговування можуть забезпечити належний рівень конкурентоспроможності української продукції як на загальнодержавному, так і міжнародному рівні. При цьому, реалізуючи власний економічний інтерес шляхом підвищення конкурентоспроможності власної продукції, товаровиробники сприяють модернізації всієї економічної системи держави, що має позитивний ефект для розвитку всього суспільства в цілому.

Таким чином, зміст конкуренції, як об'єкта правового регулювання, формується, з одного боку, на основі поєднання сукупності приватних економічних інтересів суб'єктів господарювання, що спонукають суб'єктів ринку до ділової активності, з іншого – на суспільній потребі у зіткненні цих інтересів, внаслідок якого суспільство і кожний громадянин отримує переваги конкурентної боротьби у формі зниження вартості товарів та покращення умов обслуговування, а держава отримує доходи у формі податків і обов'язкових платежів. З огляду на це конкурентна політика має на меті задоволення і приватних, і публічних економічних інтересів, сприяючи оптимальному співвідношенню попиту та пропозиції, економічному прогресу, зростанню добробуту населення і, відповідно, благополуччю самої держави.

Основою для функціонування конкуренції є прибуток. Конкуренція зрівнює середню вартість товару та норму прибутку, з одного боку, та задовольняє суспільні потреби в товарах, роботах і послугах – з іншого.

Запорукою ефективності економіки є поліпшення якісних і кількісних параметрів середовища, в якому відбувається взаємодія суб'єктів господарювання та дотримання останніми певних умов господарської діяльності. Одним із засобів збалансування та узгодження зазначених процесів є підтримка та захист добросовісної конкуренції, формування цивілізованих відносин між виробниками, споживачами та державою. Втручаючись у регулювання діяльності суб'єктів господарювання, держава має збалансувати об'єктивну вимогу до суб'єктів господарювання щодо дотримання ними певних правил поведінки та взаємодії, з одного боку, та забезпечення гарантії свобод ринкової економіки (свободу обрання виду підприємницької діяльності, свободу вкладення капіталу тощо) – з іншого [1, с. 12]. Для ефективного функціонування ринкової системи повинні повноцінно працювати два найважливіших інститути – приватна власність і конкуренція.

Держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечується завдяки досягненню ними власних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання – конкуренти отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умови реалізації товару на ринку.

Виходячи з цього, конкуренція розуміється як суперництво, змагальність між учасниками ринку за досягнення результатів на будь-яких теренах, за кращі, економічно більш вигідні умови виробництва і реалізації продукції та отримання найвищого прибутку [2, с. 98, 3, с. 153]. Право на конкуренцію, по суті, являє собою визначену законом можливість особи при здійсненні нею підприємницької діяльності змагатися за допомогою здійснення самостійних дій з іншими суб'єктами підприємництва

(конкурентами) за пріоритетне придбання товарів (робіт, послуг) споживачами (покупцями). Таким чином, можна сказати, що конкуренція допускає будь-яке обмеження інтересів суб'єктів господарювання, яке є основним наслідком самої конкурентної боротьби, якщо тільки це досягається законними та лояльними (не забороненими) засобами. Вітаючи конкуренцію і допускаючи її певні, у тому числі і не завжди позитивні наслідки (наприклад, витіснення з ринку окремих суб'єктів господарювання, їх можливе розорення тощо), економічна теорія, а слідом за нею і право вводять одне принципове обмеження: способи і методи ведення конкурентної боротьби, які проявляються в конкретних діях суб'єктів господарювання в умовах конкуренції, повинні бути допустимими, належними та добросовісними, тобто не забороненими законодавством і такими, що відповідають вимогам моралі та ділового обороту, принципам добросовісності, розумності та справедливості в господарських відносинах [4, с. 65].

Розглядаючи проблему правового забезпечення добросовісної конкуренції, необхідно звернути увагу на те, що витoki поняття «добросовісної конкуренції» закладені ще в римському праві. Багато дослідників конкурентного законодавства і права підкреслюють тісний зв'язок між принципом доброї совісті, який став основою побудови всієї системи цивільного та господарського обороту Німеччини, Франції, Італії та Швейцарії і розвитком конкурентного законодавства в цих країнах. Визнання першорядного значення принципу добросовісності в діях учасників господарського обороту зумовило необхідність захисту їх прав та законних інтересів від проявів недобросовісної конкуренції. І незважаючи на те, що кожна з країн має свою унікальну систему захисту від недобросовісної конкуренції, в більшості з них недобросовісна конкуренція розглядається як форма зловживання правом, делікт або форма неправомірної поведінки на відміну від добросовісного конкурентного змагання, що захищається

нормами міжнародних договорів, чинного конкурентного законодавства та звичаями ділового обороту [5, с. 116].

Вимога добросовісного здійснення своїх прав та обов'язків учасниками конкурентного змагання являє собою не що інше як: обов'язок суб'єктів господарювання при реалізації своїх прав, здійсненні законних інтересів, виконанні своїх обов'язків проявляти належну дбайливість про дотримання прав і законних інтересів інших учасників господарського обороту. Принцип доброї совісті є принципом конкурентного права, спрямованим на досягнення рівноваги інтересів між суб'єктами відносин.

Принцип добросовісності в конкурентному праві доповнюється і підтримується презумпцією добросовісності дій учасника конкурентних правовідносин і є формою втілення презумпції невинуватості учасника конкурентного змагання доти, доки особа, чиї права порушені недобросовісними діями конкурентів, не пред'явить своєї вимоги.

Слід погодитися з П. Г. Харченком, який вважає, що добросовісна конкуренція передбачає наявність у підприємницькій діяльності суб'єкта господарювання принципу добросовісності, який виступає важливим фактором врегулювання на упорядкованій основі конфліктів інтересів, а також взаємного узгодження зустрічних інтересів і претензій [6, с. 34].

С. Ф. Демченко розкриває суть терміна «добросовісність» через поняття «добра» та «совісті», що є втіленням морально-етичних ідеалів добра та справедливості, реалізацією принципу верховенства права в господарських (конкурентних) правовідносинах [7, с. 293, 300].

Таким чином, добросовісність – це морально-етична категорія, що характеризує інтелектуальні та моральні якості особистості. При цьому добро розглядається як найвище благо, а совість – як здатність людського духу пізнавати етичні цінності в їх реальності, спосіб, яким почуття цінності стає значущим для людини, моральне знання того, що добре і що погано, справедливо і несправедливо. Добросовісність як і розумність – це моральні, філософські категорії. Але, потрапляючи в сферу правових відносин,

набуваючи здатності спричиняти правові наслідки, вони вимагають і спеціально-юридичного підходу до визначення, оскільки правовим регуляторам, на відміну від моральних, властива висока ступінь визначеності і конкретності [8, с. 116–117].

Важливим є визнання добросовісності як презумпції конкурентного права, адже встановлення меж здійснення права на добросовісну конкуренцію безпосередньо пов'язане з можливістю виходу суб'єктами конкурентних правовідносин за ці межі, тобто вчинення зловживання правом. Вихід за межі при здійсненні права на добросовісну конкуренцію, як правило, пов'язується з необхідністю оцінки конкурентної поведінки суб'єкта господарювання як такої, що суперечить вимогам добрих звичаїв, доброї совісті, добросовісності, розумності та справедливості [9, с. 93; 10, с. 148].

Здійснення суб'єктивного права на добросовісну конкуренцію має відповідати принципам конкурентного права і відбуватися з урахуванням необхідності збалансування приватних і публічних інтересів в господарській діяльності. Будь-хто може здійснювати свої права, не зловживаючи ними і не забуваючи про те, що своїми діями він може заподіяти шкоду правам інших осіб.

Застосування принципу-презумпції добросовісності при регулюванні конкурентних відносин призвело до розширення сфери диспозитивності в регулюванні конкурентних правовідносин, вдосконалення та теоретичного обґрунтування соціально-економічних змін, що відбуваються в суспільному та економічному житті країни. Поряд з достатньо визначеними нормами антимонопольного регулювання принцип добросовісності в конкурентному праві відіграє роль буфера між адміністративним та організаційно-господарським впливом на конкурентні правовідносини і саморегулюванням, що притаманне вільному ринку, все це надає можливість збалансувати переваги і обмеження відкритої економіки з необхідністю реалізації власної підприємницької свободи та інтересами приватних споживачів і держави.

Таким чином, принцип добросовісності при регулюванні конкурентних відносин представляє собою закріплену в Конституції України та актах господарського конкурентного законодавства можливість суб'єкта господарювання здійснювати вільну підприємницьку діяльність за умов конкурентного змагання, свідомо проявляючи належну довіру та дбайливість про дотримання прав і законних інтересів інших учасників господарського обороту, виходячи із впевненості, що моральні вимоги будуть враховані іншими учасниками конкурентних відносин, а у разі їх недотримання суб'єкт господарювання може обрати адекватний спосіб захисту порушеного права та отримати відповідний захист.

Презумпція добросовісності учасників конкурентних правовідносин полягає у припущенні, що учасники конкурентних правовідносин вважаються добросовісними у разі відсутності в їх діях зловживання правом на конкуренцію з чітким усвідомленням того, що в процесі конкурентного змагання вони поведуться стосовно конкурентів так, як вони бажали би, щоб конкуренти відносилися до них. Таке припущення вважається правильним доти, доки інше не доведено у встановленому законом порядку.

Дія принципу-презумпції добросовісності поширюється на регулювання будь-яких конкурентних правовідносин, проте його особливі властивості проявляються в процесі реалізації учасниками господарських конкурентних відносин права на чесну та добросовісну конкуренцію.

Добросовісність поведінки суб'єкта господарювання у конкурентних правовідносинах має оцінюватися на основі аналізу поведінки суб'єкта господарювання по відношенню до конкурентів, споживачів та держави. При оцінці добросовісності конкурентної поведінки необхідно враховувати, що:

- суб'єкт господарювання не має можливості впливати на поведінку інших суб'єктів господарювання на ринку і умови конкурентного змагання;
- придбані суб'єктом переваги в конкурентній боротьбі є його досягненнями (результатом його ринкової стратегії);

– дії суб'єкта господарювання у конкуренції відповідають наявним в суспільстві морально-етичним стандартам, вимогам моральності і звичаям ділового обороту, принципам добросовісності, розумності та справедливості.

– суб'єкт господарювання в конкурентних відносинах діє розумно та свідомо.

З іншого боку, якщо предметом оцінки є поведінка певного суб'єкта господарювання в договірних відносинах, зокрема, в процесі вчинення узгоджених дій, економічної концентрації, поряд з критеріями добросовісності дій учасників конкурентного змагання мають застосовуватися і загальні критерії оцінки добросовісності, такі як вчинення дій суб'єктами господарювання, які характеризуються турботою про права й інтереси контрагента, розумним передбаченням можливості завдання шкоди цим правам і інтересам з тим, щоб не допустити порушення справедливого балансу прав і інтересів сторін договірної зобов'язання [11, с. 175]. Разом з цим необхідно перевіряти відповідність змісту угоди чи дій учасників конкурентного змагання та їх наслідків вимогам конкурентного законодавства.

Добросовісність в конкурентних правовідносинах можна визначити як стандарт свідомої та відповідальної поведінки суб'єкта господарювання, який в процесі конкурентного змагання використовує власні здобутки з метою перемоги над конкурентами, проявляє необхідну дбайливість та турботу про врахування інтересів конкурентів та держави, а також суспільства в цілому, при реалізації власного прагнення до перемоги і отримання переваг, що гарантує чесна та добросовісна конкуренція та не має наміру своїми діями завдати шкоди конкурентам або споживачам, а його поведінка відповідає правилам та звичаям господарського обороту, моральним засадам суспільства.

Мета змагання суб'єктів підприємництва може бути досягнута лише у тому випадку, якщо результати їх господарської діяльності (товари і послуги) будуть схвалені і придбані іншими суб'єктами, що безпосередньо не беруть

участі у суперництві, тобто споживачами, які виступають як третьою стороною в конкурентній боротьбі.

Проте суб'єкти господарювання в своєму намаганні перемогти в конкурентній боротьбі досить часто використовують недобросовісні методи ведення конкурентної боротьби, що нівелюють всі переваги конкуренції.

Розуміння всієї небезпеки порушення принципів добросовісності в конкурентній боротьбі обумовило необхідність міжнародно-правового захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів від проявів недобросовісної конкуренції. Зокрема, ще на Брюсельській дипломатичній конференції 1900 року щодо перегляду положень Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 р. було визначено, що актом недобросовісної конкуренції, згідно зі ст. 10bis (Недобросовісна конкуренція) Конвенції вважається будь-який акт конкуренції, що суперечить чесним звичаям у промислових і торговельних справах. Також цією статтею визначається перелік дій, які мають бути заборонені як недобросовісна конкуренція, а саме:

- всі дії, здатні будь-яким способом викликати змішування щодо підприємства, продуктів або промислової чи торговельної діяльності конкурента;
- неправдиві твердження при здійсненні комерційної діяльності здатні дискредитувати підприємство, продукти або промислову чи торговельну діяльність конкурента;
- зазначення чи твердження, використання яких при здійсненні комерційної діяльності може ввести громадськість в оману відносно характеру, способу виготовлення, властивостей, придатності до застосування чи кількості товарів [12].

Варто зазначити, що відповідно до ст. 10ter Паризької Конвенції уряди всіх держав, що підписали зазначену Конвенцію, зобов'язані забезпечити адміністративний та судовий захист прав суб'єктів господарювання і громадян від проявів недобросовісної конкуренції. Тобто, якщо підприємець

не може отримати належного захисту в межах національної системи захисту від недобросовісної конкуренції, він має право звернутися за захистом своїх прав до міжнародно-правових інституцій як з позовом про визнання факту правопорушення, так і з позовом до державних органів, що не забезпечили ефективний захист його прав.

Таким чином, визнання недобросовісної конкуренції правопорушенням фактично дає підстави для визнання добросовісної конкуренції загальноновизнаним благом, що потребує належного та ефективного захисту.

Найбільш ґрунтовно, на наш погляд, дефініцію «добросовісна конкуренція» розкриває О. О. Бакалінська. Добросовісна конкуренція представляє собою таку форму взаємодії учасників конкурентного змагання, за якої суб'єкти господарювання дотримуються чесних та добрих звичаїв при здійсненні господарської діяльності, вимог добросовісності, розумності та справедливості, завдяки чому отримують переваги в конкурентній боротьбі, а споживачі мають можливість вільно обирати товари (роботи, послуги) належної якості [4].

1.2. Становлення та розвиток національного конкурентного законодавства

Досліджуючи особливості розвитку законодавчого регулювання економічної конкуренції в Україні, варто враховувати, що, з одного боку, джерелами конкурентного права є нормативні акти, міжнародні договори, судові прецеденти або звичаї ділового обороту, пов'язані з припиненням недобросовісної конкуренції, з іншого – з захисту від проявів монополістичної діяльності. Іншими словами, конкурентне законодавство містить в собі норми, що регламентують захист як від недобросовісної конкуренції, так і від монополістичної діяльності. Метою антимонопольного законодавства є забезпечення існування конкуренції в цілому, протидія монополістичним тенденціям та контроль за структурою ринку. Забезпечення

якості конкуренції, формування добросовісної конкурентної практики, забезпечення лояльних, добрих (чесних) звичаїв в підприємстві та заборона недобросовісної конкуренції – мета законодавства про захист від недобросовісної конкуренції або конкурентного законодавства.

Такий комплексний підхід до регулювання відносин у сфері економічної конкуренції є основою для розбудови та вдосконалення чинного організаційно-правового механізму захисту економічної конкуренції та надає змогу збалансувати приватні інтереси як підприємців, так і споживачів із суспільними та державними інтересами. Зокрема, інститут антимонопольного регулювання є яскравим прикладом обмеження приватних інтересів окремих суб'єктів господарювання на користь публічних інтересів держави і суспільства. Метою законодавчого захисту від проявів недобросовісної конкуренції є, навпаки, захист приватного інтересу конкурента на отримання переваг у конкуренції завдяки власним інтелектуальним, творчим та підприємницьким здібностям та зусиллям, захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, реалізацію приватних інтересів споживачів на отримання оригінальних товарів та отримання чесної та добросовісної інформації про товари, роботи і послуги, що ними придбаваються. Проте, якщо внаслідок поширення оманливої інформації може бути завдана шкода не лише окремому підприємцю, а й споживачам, то, здійснюючи захист від проявів оманливої інформації, антимонопольні органи захищають як приватні, так і публічні інтереси.

Для забезпечення існування та розвитку добросовісної конкуренції в нашій державі законодавство України має містити норми, спрямовані на формування і розвиток ринкових відносин, забезпечення змагальності суб'єктів господарювання, тобто забезпечувати свободу конкуренції на ринку, що включає свободу доступу на ринок та свободу економічної діяльності на цьому ринку.

Досліджуючи сучасне конкурентне законодавство, варто враховувати його особливості становлення та розвитку. Так, конкурентне законодавство в

розвинених країнах розвивалося паралельно з розвитком ринкових відносин у цих країнах. З виникненням його наприкінці XIX ст. воно постійно реформувалося, пристосовуючись до відповідної ринкової ситуації в певній країні. Проте спільним для конкурентного законодавства розвинутих країн було те, що воно формувалося в умовах ринку за наявності конкурентних відносин і, головним чином, містило обмежуючі норми, тобто норми, спрямовані на протидію руйнації конкуренції.

За роки радянської влади вся економічна система України була збудована на суто монополістичних принципах та жорсткому плануванні. Підкреслимо, що конкуренція розглядалася як явище несумісне з соціалістичним ладом. Відсутність конкуренції призвела до застою у виробництві і майже повністю паралізувала економіку країни.

Законодавство СРСР до початку 80-х рр. XX ст. мало суто антиконкурентний характер. Економіка була побудована на базі жорсткого планування та державного монополізму, що призвело до загальної економічної та соціальної кризи на початку 80-х рр. У 1985 р. почалися економічні та соціальні перетворення у державі. Під впливом цих змін з'явилася низка нових законів, які регулювали економічне життя країни, одним з яких був Закон СРСР «Про державне підприємство в СРСР» [13], в якому вперше було надано визначення монополістичних тенденцій, а Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР» [309] остаточно закріпив важливість розвитку конкуренції.

Поштовхом до створення національної системи регулювання і захисту конкуренції в Україні став проголошений на державному рівні курс на проведення економічних реформ ринкового спрямування, визначений в Декларації про державний суверенітет України [14] та Законом «Про економічну самостійність Української РСР» [15].

Перед державою постала проблема законодавчого забезпечення здійснення реформ як в економічній, так і в соціальній сфері. Важливе значення для забезпечення умов формування і розвитку ринкових механізмів

в економіці України мало прийняття Закону України «Про власність» [16] та Закону України «Про підприємництво» [17], якими було закладено підвалини змагальності підприємців на ринку, зокрема, багатоманітність та рівність всіх форм власності, законодавчо визнана свобода здійснення підприємницької діяльності тощо.

Історія розвитку законодавства про захист економічної конкуренції в Україні розпочалася з прийняття у лютому 1992 року Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», який започаткував створення правової системи захисту економічної конкуренції.

Цей закон був побудований на основі антимонопольного законодавства розвинутих країн. В умовах майже стовідсоткової монополізації економіки та відсутності культури конкуренції у бізнесових колах та суспільстві в цілому цей закон, насамперед, вирішував завдання припинення численних зловживань монопольним становищем суб'єктів господарювання, антиконкурентних дій органів влади та недобросовісної конкуренції [18].

Наступним кроком було прийняття у 1993 році Закону України «Про Антимонопольний комітет України», яким було створено інституційні засади захисту конкуренції, визначено Антимонопольний комітет України уповноваженим органом у сфері захисту конкуренції, встановлено його завдання та повноваження [19].

Найбільш вагомою подією у формуванні законодавства у сфері конкуренції мало закріплення у 1996 році основних принципів державного захисту конкуренції у Конституції України [20]. Відповідно до ст. 42 Конституції України в нашій країні гарантується підтримка конкуренції та не допускається зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція, види і межі монополії визначаються законом.

Також у 1996 році за ініціативою Антимонопольного комітету України норми щодо захисту від недобросовісної конкуренції були удосконалені та

виділені в окремий Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», який спрямований на захист підприємців від недобросовісної конкуренції, встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкурентної боротьби при здійсненні підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки [21].

У ході реформ 1990-х років в Україні було створено основні інституційні передумови розвитку економічної конкуренції.

З них найважливіше значення мали приватизація, лібералізація цін, ліквідація монополії держави на зовнішню торгівлю. У результаті цих реформ суттєво звузився монополізований сектор економіки та сектор економіки, в якому структурні передумови конкуренції є обмеженими. При цьому частка підприємств, які діють на конкурентних ринках, зросла майже до 50 відсотків.

За таких умов на перший план вийшло завдання ефективного захисту конкуренції, вирішення якого вимагало істотної зміни правової бази. Мета внесення змін до законодавства – зробити захист конкуренції головним пріоритетом конкурентної політики, а також досягти синхронізації з європейським законодавством.

У 2000 році було прийнято Закон України «Про природні монополії», метою якого є забезпечення ефективності функціонування ринків, що перебувають у стані природної монополії, на основі збалансування інтересів суспільства, суб'єктів природних монополій та споживачів їх товарів [22].

У 2002 році набув чинності Закон України «Про захист економічної конкуренції». Зважаючи на те, що на той момент Україна задекларувала стратегічну мету вступ до Європейського Союзу, конкурентне законодавство України було побудовано на базі німецького законодавства та максимально наближене до конкурентного законодавства ЄС [23].

Розробленню закону передувало розгляд значної кількості законів країн Східної, Центральної і Західної Європи, законодавства країн – членів СНД. Розробниками був вивчений більш ніж сторічний досвід застосування

антитрестового законодавства США і п'ятдесятирічний досвід Німеччини. Крім того, при підготовці закону було проаналізовано законодавство ЄС у сфері захисту конкуренції і практику його застосування Четвертим генеральним директоратом і судами ЄС.

Закон розширив спектр можливостей суб'єктів господарювання на захист власних прав та інтересів у сфері економічної конкуренції. Прийняття Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначило два основних напрями державної політики у сфері економічної конкуренції – підтримки і розвитку конкуренції (в тому числі і засобами обмеження монополізму) та у сфері захисту економічної конкуренції, забезпечення рівних прав і можливостей для підприємців в Україні [24, с. 9].

У 2016 році Закон України «Про захист економічної конкуренції» зазнав суттєвих змін в частині контролю за концентраціями. У тому ж набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про захист економічної конкуренції», яким підвищено вартісні показники, при досягненні яких вимагається отримання дозволу на концентрацію. Таким чином звужено коло транзакцій, які вимагають отримання дозволу Антимонопольного комітету України на концентрацію; запроваджено спрощену процедуру розгляду заяв на концентрацію для тих транзакцій, які не мають впливу на конкуренцію в Україні згідно з критеріями, передбаченими в Законі.

Відповідно до змін Закону 19.08.2016 Антимонопольним комітетом України прийнята нова редакція Положення про порядок подання заяв до АМКУ про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію), затвердженого розпорядженням АМКУ від 19.02.2002 № 33-р, зареєстрованого в Мін'юсті України 21.03.2002 за № 284/6572, якою змінена процедура розгляду заяв на концентрацію та обсяг інформації, що потрібно подавати в АМКУ [24].

Новим кроком у розвитку законодавчого захисту добросовісної конкуренції стало прийняття 18 грудня 2008 р. Закону України «Про

внесення змін до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Закон було прийнято з метою вдосконалення матеріальних норм щодо захисту від недобросовісної конкуренції, а також узгодження процесуальних норм Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» із відповідними нормами законів України «Про захист економічної конкуренції» та «Про Антимонопольний комітет України». Закон врахував практику застосування органами Антимонопольного комітету України та судами законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, а також зміни у правовому регулюванні та умовах господарської діяльності, що відбулися в Україні протягом останніх років. Зокрема, Законом було уточнено визначення поняття недобросовісної конкуренції як генерального делікту в сфері конкуренції. Положення Закону, що визначали поняття та ознаки недобросовісної конкуренції, були приведені у відповідність до визначення «акта недобросовісної конкуренції», що міститься у статті 10bis Паризької конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року [26]. Уточнення ознак недобросовісної конкуренції надало змогу вдосконалити визначення окремих форм недобросовісної конкуренції та врахувати особливості їх кваліфікації. Зазнав змін і механізм захисту прав суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції. Зокрема, з метою захисту інтересів споживачів Законом було надано право органам Комітету ініціювати початок розслідування фактів недобросовісної конкуренції у формі поширення відомостей, що вводять в оману. Зазнали змін і процесуальні засади виявлення і припинення фактів недобросовісної конкуренції, а також вдосконалилися заходи юридичної відповідальності, що застосовуються до проявів недобросовісної конкуренції.

Протягом останніх років базове законодавство про захист конкуренції в Україні неодноразово удосконалювалося. До найбільш значущих змін можна віднести:

– зміни, внесені в Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», що дозволили АМКУ припиняти порушення законодавства у

вигляді поширення суб'єктами господарювання інформації, що вводить в оману;

– зміни до Закону України «Про захист економічної конкуренції», що дозволили виявляти антиконкурентні дії шляхом економічного аналізу, розширення повноважень територіальних відділень АМКУ завдяки збільшенню розмірів штрафних санкцій, які вони можуть накладати;

– зміни до Закону України «Про Антимонопольний комітет України», які розширили сферу повноважень Антимонопольного комітету України по захисту конкуренції на сферу державних закупівель, а також поклали на АМКУ повноваження органу оскарження процедур державних закупівель;

– зміни до Законів України «Про Антимонопольний комітет України», «Про природні монополії», «Про телекомунікації» в частині розмежування повноважень АМКУ та національних регуляторів у сферах природних монополій та зв'язку.

Важливим етапом розвитку господарського законодавства України стало прийняття Верховною Радою України 16 січня 2003 р. Господарського кодексу України, в якому у розділі I «Основні засади господарської діяльності» міститься Глава 3 «Обмеження монополізму та захист суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції». Одночасно втратили силу закони України «Про підприємництво» і «Про підприємства в Україні» [27].

Визначальне значення для розвитку добросовісності в конкурентних відносинах мало визнання добросовісності разом із розумністю та справедливістю загальними засадами цивільного законодавства в п. 6 ст. 3 ЦК України, які, на думку Р. А. Майданика, є проявами категорій справедливості, добросовісності і розумності як суті права загалом. Через призму природних принципів справедливості, добросовісності та розумності має оцінюватися і тлумачитися все позитивне і природне право та наслідки його застосування.

Відповідно до ч. 5 ст. 13 ЦК України не допускається використання цивільних прав з метою недобросовісної конкуренції, зловживання

монополюючим становищем на ринку. При цьому види та межі монополії мають визначатися законом (ч. 3 ст. 42 Конституції). Дії, що кваліфікуються як зловживання монополюючим становищем на ринку, та недобросовісна конкуренція визначаються в ГК України.

Передбачене ч. 5 ст. 13 ЦК положення про заборону використання цивільного права з метою обмеження конкуренції, зловживання монополюючим становищем на ринку або недобросовісної конкуренції вказує на можливість застосування не лише господарсько-правового, а й цивільно-правового механізму захисту порушених прав. Тому в разі порушення цивільних прав особи шляхом зловживання монополюючим становищем на ринку, обмеження конкуренції, недобросовісної конкуренції потерпіла особа має право подати позов до суду про захист своїх цивільних прав [28].

Важливе значення для розвитку добросовісної конкуренції має також закріплення в ст. 7 ЦК України як джерела права звичаю та звичаю ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлено актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Варто зазначити, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності. Запровадження поняття «чесних звичаїв» в конкурентному законодавстві є важливим кроком у зміцненні правового захисту від недобросовісної конкуренції і стимулювання розвитку інститутів підприємницького саморегулювання та громадського контролю [29, с. 31]. Проте оціночність поняття «чесні звичаї» і відсутність загальноприйнятих принципів їх визначення в окремих випадках стримує розвиток добросовісної конкуренції в Україні. З огляду на це визначення в ст. 7 ЦК України поняття звичаю закладає підвалини для формування їх відповідного визначення і закріплення. Крім того, визначені ст. 8 ЦК України принципи аналогії закону і аналогії права закладають підвалини для розширення застосування договірних засобів саморегулювання в цивільному та господарському

обороті [30]. Варто зазначити, що саме розширення договірного та інституційного саморегулювання конкурентного змагання має сприяти розвитку культури конкуренції, формуванню добрих та чесних звичаїв в господарському обороті, ефективному балансу приватних і публічних інтересів та надасть нового поштовху вдосконаленню правил конкурентного змагання. Важливе значення в цьому сенсі має діяльність органів самоорганізації та регулювання діяльності суб'єктів господарювання, зокрема, спілок підприємців, торгово-промислових палат, асоціацій, що формують та узгоджують правила професійної етики та принципи корпоративної культури як в окремих сферах економіки, так і суспільстві в цілому.

Норми, спрямовані на забезпечення розвитку добросовісного конкурентного змагання на ринку, знайшли своє закріплення і в інших розділах ЦК України, зокрема тих, що присвячені законодавчому врегулюванню порядку створення і припинення діяльності юридичних осіб, правовій регламентації прав інтелектуальної власності та зобов'язальних правовідносин.

Спеціальні норми, що передбачають застосування заходів адміністративної відповідальності, містяться у Кодексі про адміністративні правопорушення України (далі – КпАП України) [218]. Відповідно до ст. 164³, 166¹–166⁴ КпАП до порушників конкурентного змагання можуть бути застосовані адміністративні штрафи. Статтею 255 КпАП України надано право уповноваженим посадовим особам органів Антимонопольного комітету України складати протоколи про адміністративні правопорушення, визначені ст. 164³, 166¹, 166², 166³, 166⁴. Водночас справи про такі порушення посадові особи Комітету розглядати не можуть. Ці протоколи подаються до суду. Відповідно до ст. 221 КпАП України справи про адміністративні правопорушення, передбачені вищезазначеними статтями, розглядають судді районних (міських) судів. Отже, протоколи, складені посадовими особами Антимонопольного комітету України, надсилаються до відповідного суду.

Важливо тільки стежити за тим, щоб не прострочити час, протягом якого може накладатися зазначена санкція. Згідно зі ст. 38 КпАП України адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше 2-х місяців з дня вчинення порушення, а при триваючому порушенні – 2-х місяців від дня його виявлення [31]. Слід зазначити, що органи Антимонопольного комітету України з метою всебічного з'ясування обставин справи зобов'язані досліджувати регіональні та загальнодержавні ринки, одержувати від сторін письмові та усні пояснення, складати подання з попередніми висновками і виносити їх на розгляд органів чи посадових осіб, яким підвідома справа. В окремих випадках для з'ясування обставин, що мають значення для справи і вимагають спеціальних знань, проводиться експертиза. Усі ці заходи, як правило, неможливо здійснити за два місяці, встановлені КпАП України. За результатами адміністративні санкції за конкурентні правопорушення накладаються судами вкрай рідко порівняно з кількістю виявлених порушень [32, с. 118].

У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) передбачено кримінальну відповідальність за недобросовісну конкуренцію у формі незаконного використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229), незаконного збирання з метою використання відомостей або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231), розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232) [33].

Серед інших законів України потрібно виділити ті, які включають окремі норми антимонопольного і конкурентного законодавства: «Про ціни і ціноутворення», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери і фондовий ринок» тощо.

Так, у ст. 4 Закону України «Про ціни і ціноутворення» визначено, що до основних напрямів державної цінової політики відноситься протидія

зловживанню монопольним (домінуючим) становищем у сфері ціноутворення [34].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» Антимонопольний комітет України здійснює контроль за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності антимонопольного законодавства. Статтею 20 цього ж закону передбачено, що зовнішньоекономічна діяльність здійснюється з дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності вимог законодавства про захист економічної конкуренції [35].

У ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» визначено, що придбання господарським товариством часток (акцій), активів інших господарських товариств має здійснюватися з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції, а відповідно до ст. 4 установчі документи товариств у випадках, передбачених чинним законодавством, погоджують з Антимонопольним комітетом України [36].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про акціонерні товариства» створення, припинення акціонерного товариства, одержання у власність або в управління акцій та набуття іншим чином права контролю над товариством здійснюється з дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції [37].

Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» (ст. 42) передбачено, що Антимонопольний комітет України за письмовою вимогою отримує інформацію про облік іменних цінних паперів, яка розкривається учасниками депозитарної системи України [38].

Низкою галузевих законодавчих актів також визначено вимоги щодо захисту економічної конкуренції. Зокрема, ст. 6 Закону України «Про телекомунікації» містить норму, відповідно до якої одним із основних принципів діяльності у сфері телекомунікацій є заохочення конкуренції в інтересах споживачів телекомунікаційних послуг [39].

Згідно зі ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів» забороняється вчинення дій, що кваліфікуються законодавством як прояв недобросовісної конкуренції [40].

Законом України «Про транспорт» була введена норма, відповідно до якої ліцензування окремих видів діяльності в галузі транспорту запроваджується з метою обмеження монополізму і розвитку конкуренції, створення рівних умов для розвитку господарської діяльності підприємств транспорту (ст. 8) [41].

Закон України «Про рекламу» передбачає захист від недобросовісної порівняльної реклами (ст. 11) [42].

У зв'язку з обранням європейського вектора розвитку, прийнято низку законодавчих актів, які регулюють питання метрологічної діяльності, технічних регламентів та оцінки відповідності, стандартизації в Україні. Зокрема, відповідно до ст. 4 Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» до основних завдань метрологічної служби віднесено забезпечення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції [43].

Ст. 9 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» визначає, що цілями прийняття технічних регламентів є захист життя та здоров'я людей, тварин і рослин, охорона довкілля та природних ресурсів, забезпечення енергоефективності, захист майна, забезпечення національної безпеки та запобігання підприємницькій практиці, що вводить споживача (користувача) в оману [44].

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про стандартизацію» метою стандартизації в Україні, зокрема, є усунення технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції. Державна політика у сфері стандартизації базується на збалансованому застосуванні принципів адаптації до сучасних досягнень науки і техніки, сприяння впровадженню

інновацій та підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників [45].

1 липня 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», яким визначаються правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції, спрямовані на забезпечення захисту та розвитку конкуренції, підвищення прозорості функціонування системи державної допомоги та дотримання міжнародних зобов'язань України у сфері державної допомоги . [46]. Положення Закону значною мірою дублюють чинні приписи законодавства ЄС, зокрема, положення Договору про функціонування Європейського Союзу та Регламенту № 659/1999. Крім того, Закон також містить норми, що відображають судову практику Суду ЄС у справах, пов'язаних з наданням державної допомоги в різних секторах економіки.

Варто зазначити, що в Законі вперше в чинному законодавстві визначено поняття державної допомоги та умови її надання і отримання. Зокрема, державною допомогою визнається підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності.

Крім того, окремі аспекти у сфері захисту та розвитку конкуренції були регламентовані в нормативних актах Президента України та Кабінету Міністрів України.

Так, Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», яка передбачає, зокрема, реалізацію реформи захисту економічної конкуренції. Для підтримки інвестиційної активності та захисту прав інвесторів передбачено забезпечити ефективний захист права приватної власності, у тому числі судовими органами, гармонізувати із законодавством Європейського Союзу

положення законодавства України щодо захисту прав національних та іноземних інвесторів та кредиторів, захисту економічної конкуренції, запровадити стимулюючі механізми інвестиційної діяльності, виходячи із найкращої світової практики [47].

Важливою складовою конкурентного законодавства є розпорядження Антимонопольного комітету України, зокрема: «Про затвердження Порядку забезпечення проведення експертизи під час здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції», «Про затвердження Порядку складання та ведення зведеного переліку суб'єктів природних монополій», «Про затвердження Типових вимог до узгоджених дій суб'єктів господарювання стосовно спільних науково-дослідних та/або дослідно-конструкторських робіт, дотримання яких дозволяє здійснювати ці узгоджені дії без дозволу органів Антимонопольного комітету України», «Правила розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції», «Положення про порядок подання заяв до Антимонопольного комітету України про попереднє отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання (Положення про концентрацію)», «Положення про порядок подання заяв до органів Антимонопольного комітету України про надання дозволу на узгоджені дії суб'єктів господарювання (Положення про узгоджені дії)», «Типові вимоги до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання», «Вимоги до порядку подання та оформлення заяви та документів, що до неї додаються, надання Кабінетом Міністрів України дозволу суб'єктам господарювання на узгоджені дії, концентрацію, на які Антимонопольний комітет України не надав дозволу», «Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку» та інші.

Для реалізації завдань та повноважень, визначених законодавством про захист економічної конкуренції прийнято низку підзаконних актів, якими

встановлено спеціальні правові механізми, спрямовані на запобігання монополізації ринків і обмеження конкуренції на них.

Зокрема, були внесені зміни до Правил розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, Положення про концентрацію, Положення про узгоджені дії, Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції, а також інших нормативно-правових та регуляторних актів.

У підсумку, слід зауважити, що на сьогодні українське конкурентне законодавство, за оцінкою експертів Організації економічного співробітництва та розвитку, в цілому достатньо організоване для регулювання відносини, які позитивно можуть впливати на економічну конкуренцію на території України.

1.3. Вплив норм міжнародного права на формування національного конкурентного законодавства

Важливим фактором забезпечення вдосконалення законодавчого регулювання добросовісної конкуренції в Україні є врахування норм міжнародного права, спрямовані на формування якісного конкурентного середовища.

Вступ України до СОТ 16 травня 2008 року обумовив необхідність врахування принципів добросовісного конкурентного змагання, що діють в межах СОТ. Важливо зазначити, що на глобальному рівні спостерігається поступове інституціональне оформлення різних аспектів конкурентної політики. Сьогодні основні правила добросовісного конкурентного змагання містяться в таких угодах: Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) – ст. 22 (Захист географічних зазначень), ст. 39 (Захист нерозголошеної інформації), ст. 40 (Про інструменти, які можуть застосовувати країни–члени СОТ у відповідь на антиконкурентні зловживання з правами інтелектуальної власності) [49];

Генеральна угода про торгівлю послугами (GATS) – статті VIII (Про неможливість зловживань ринковою владою монополіями та виключними постачальниками послуг), IX (Про міждержавні консультації щодо ділової практики, яка стримує конкуренцію) та XIV (Загальні винятки) [50]; Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (TRIMS) [51] – ст. 5 (Повідомлення та перехідні заходи) та ст. 9 (Про Раду з торгівлі товарами як орган, який розглядає необхідність доповнення Угоди положеннями з конкурентної політики).

Важлива роль в протидії недобросовісній конкуренції належить міжнародним організаціям, а також укладеним договорам, домовленостям між країнами щодо запобігання небажаним явищам на ринку. І ключову роль в даному відношенні відіграє комплекс угод, що діє в рамках системи ГАТТ/СОТ. Так, угода СОТ про застосування антидемпінгових процедур надає змогу урядам країн-членів СОТ застосовувати відповідні заходи проти товарів, що ввозяться на територію країни за демпінговими цінами, у випадках, коли це завдає матеріального збитку вітчизняним товаровиробникам в даній галузі. Для того, щоб уникнути довільності трактувань та необґрунтованих санкцій, передбачено, що перед застосуванням антидемпінгових заходів уряд країни-імпортера повинен провести необхідні розслідування, дотримуючись певних процедур, а згідно з результатами розслідування встановити, що демпінг дійсно має місце. Необхідно також оцінити його масштаби, виявити, наскільки ціна, за якою країна-експортер поставляє даний товар, є нижчою за ту ціну, яка встановлена на внутрішньому ринку країни-експортера, інакше кажучи – «нормальної ціни» товару, і, таким чином, довести, що демпінг дійсно має місце та завдає збитку [52].

Безумовно, з точки зору запобігання застосуванню методів недобросовісної конкуренції, одним з найважливіших документів є Угода членів систем ГАТТ/СОТ щодо субсидій та компенсаційних заходів, в якій дається спільне, універсальне розуміння природи субсидій та

компенсаційних заходів, з чого, власне, і випливають можливості узгоджених міжнародних дій у відповідній сфері.

Угода про субсидії і компенсаційні заходи надає можливість країнам вводити відповідні мита на імпорт товарів, які одержують перевагу через підтримку несправедливими методами. Мита можуть бути введені за умови, що факт субсидування встановлений і доведено, що такий імпорт заподіює матеріальний збиток місцевій промисловості. Дослідження щодо введення таких мит звичайно ініціюються за запитами товаровиробників відповідної галузі. Угода про захисні заходи надає змогу країнам-імпортерам тимчасово обмежити імпорт, якщо доведено, що обсяг імпорту настільки значний (абсолютно або відносно до місцевого обсягу виробництва), що внаслідок цього шкоди зазнає місцева промисловість, яка виробляє аналогічну або безпосередньо конкуруючу продукцію. Захисні заходи здійснюються шляхом підвищення тарифів понад встановлений рівень або у вигляді кількісних обмежень, які застосовуються до імпорту зі всіх джерел [4].

Можна стверджувати, що формування та розвиток механізмів захисту національного ринку від недобросовісної зовнішньої конкуренції у світовій економіці пов'язані з аналізом сучасних тенденцій оптимізації процедур торгівлі, стратегій просування товарів на внутрішніх та зарубіжних ринках, а також механізмів регулювання як національних економічних систем, так і системи міжнародних економічних відносин глобального та регіонального рівнів.

Особливе місце серед міжнародних угод України тривалий час займала Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [53]. Відповідно до Угоди Україна і ЄС узгоджували національні законодавства з питань конкуренції; зобов'язувалися утримуватися від надання державної допомоги підприємствам, виробництву товарів або наданню послуг, які спотворюють або загрожують спотворити конкуренцію; обмінюються інформацією стосовно власних схем допомоги; не застосовують будь-яких заходів, що

можуть спотворити торгівлю між країнами; в рамках Комітету з питань співробітництва проводять консультації з питань конкуренції; надають допомогу в розробці правил конкуренції. Крім того, відповідно до ст. 51 Угоди Україна зобов'язувалася привести чинне конкурентне законодавство у відповідність з законодавством Європейських Співтовариств. Гармонізація конкурентного законодавства України до вимог і стандартів ЄС є провідним напрямом його розвитку.

Законодавча регламентація захисту добросовісної конкуренції в Європейському Союзі втілюється у чисельних директивах, які регулюють питання оманливої та порівняльної реклами, несправедливих торговельних практик бізнесу по відношенню до споживача на внутрішньому ринку, несправедливих умов споживчих договорів тощо. Головним інструментом введення в оману, як правило, є реклама. У зв'язку з цим більшість країн Європейського Співтовариства передбачили захист від оманливої реклами або в нормах спеціального законодавства проти недобросовісної конкуренції, або на основі загальної заборони недобросовісних дій та практик у статтях цивільного кодексу. Враховуючи той факт, що саме через рекламу здійснюється найбільша кількість випадків введення в оману, керівними органами Європейського Співтовариства приділена особлива увага питанням організації захисту споживачів та конкурентів від оманливої реклами. З метою зближення та уніфікації положень окремих держав щодо захисту від реклами, яка вводить в оману, та її недобросовісного впливу Радою Європейського Співтовариства було прийнято Директиву 84/450/ЄЕС від 10 вересня 1984 р. «Про наближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень держав-членів щодо реклами, яка вводить в оману» (або Директива «Про запобігання рекламі, що вводить в оману»). Вказана Директива базується на статті 94 розділу 3 «Зближення законодавства» Договору про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія Договору станом на 1 січня 2005 р.). Згідно із зазначеною статтею Раді, на пропозицію Комісії та після консультацій з

Європейським Парламентом та Економіко-соціальним комітетом, належить одноставно видавати директиви щодо зближення таких законодавчих, підзаконних чи адміністративних норм держав-членів, що безпосередньо впливають на запровадження чи функціонування спільного ринку [4, с. 151] .

Директивою, що спрямована саме на комплексний захист від оманливих дій та практик, стала Директива Європейського Парламенту та Ради 2005/29/ЄС від 11.05.2005 року щодо несправедливих торговельних практик бізнесу для споживачів на внутрішньому ринку та внесення змін до Директиви Ради 84/450/ЄЕС, Директив 97/7/ЄС, 98/27/ЄС та 2002/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради, а також до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 Європейського Парламенту та Ради («Директива щодо несправедливих торговельних практик») [4, с. 152]. Однією з причин прийняття Директиви 2005/29/ЄС, як зазначено у самій Директиві, є недостатність мінімальних вимог щодо гармонізації законодавства стосовно оманливої реклами, які встановлено згаданою вище Директивою 84/450/ЄЕС. Зокрема, зауважується, що положення держав-членів Європейського Співтовариства щодо захисту від оманливої реклами значно різняться через те, що Директивою 84/450/ЄЕС не заборонено державам-членам вдаватися до заходів, які забезпечують більш вичерпний захист для споживачів.

Укладанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС розпочався новий етап в розвитку конкурентного законодавства. Метою укладення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС серед іншого є економічна інтеграція, *inter alia*, за допомогою створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ) відповідно до прав та зобов'язань, що випливають із членства Сторін у Світовій організації торгівлі (СОТ), та за допомогою широкої регуляторної адаптації; розвиток нового сприятливого клімату для економічних відносин між Україною та ЄС, насамперед для розвитку торгівлі та інвестицій і заохочення конкуренції, які є ключовими факторами для економічної реструктуризації та модернізації [53]. В межах укладеної Угоди Сторони взяли на себе зобов'язання щодо забезпечення умов для розвитку

добросовісної конкуренції, протидії та захисту від будь-яких проявів недобросовісної конкуренції (розд. IX Угоди) та антиконкурентної практики (розд. X Угоди).

Відповідно до Угоди Україна і ЄС узгоджують національні законодавства з питань конкуренції; утримуються від надання державної допомоги підприємствам з виробництва товарів або надання послуг, які спотворюють або загрожують спотворити конкуренцію; обмінюються інформацією стосовно власних схем допомоги; не застосовують будь-яких заходів, що можуть спотворити торгівлю між країнами; у рамках Комітету з питань співробітництва проводять консультації з проблем конкуренції; надають допомогу в розробці правил конкуренції. Крім того, відповідно до ст. 254–255 Угоди Україна зобов'язалася привести чинне конкурентне законодавство у відповідність із законодавством Європейських Співтовариств.

Україна відповідно до ст. 256 Угоди зобов'язалася привести у відповідність конкурентне законодавство до вимог і стандартів *acquis* ЄС протягом найближчих трьох років. Крім того, кожна Сторона Угоди зобов'язалася відкоригувати умови діяльності державних монополій комерційного характеру протягом п'яти років з дати набрання чинності цією Угодою таким чином, щоб забезпечити відсутність дискримінаційних підходів щодо умов, відповідно до яких товари закупаються та продаються, для фізичних та юридичних осіб Сторін. Забезпечити умови вільного та відкритого конкурентного змагання при здійсненні державних закупівель (відповідно до вимог гл. 8 розд. IV Угоди), надання державної допомоги (гл. 2 розд. X Угоди) та інше.

Гармонізація конкурентного законодавства України до вимог і стандартів ЄС є провідним напрямом його розвитку.

Угода визнає та визначає шляхи усунення правових прогалин у процесі імплементації норм права конкуренції у національне законодавство України. У тексті Угоди містяться конкретні посилання на нормативні акти ЄС, які

мають бути включені до законодавства України [54, с. 35]. Разом з тим, норми, які підлягають імплементації в чинне конкурентне законодавство України, містяться не тільки в розділі X Конкуренція, а й в інших частинах Угоди, зокрема, забезпечення умов розвитку конкуренції в енергетичному та газовому секторі, вдосконалення правової регламентації у сфері публічних (державних) закупівель (забезпечення відповідності чинного законодавства України вимогам Директиви 2004/18/ЕС), захисту прав інтелектуальної власності, зокрема в сфері правової охорони географічних позначень та ін.

Основні прогалини, які мають бути усунені в процесі імплементації Угоди про асоціацію, варто поділити на вдосконалення норм матеріального та процесуального права. Основні вимоги щодо адаптації та імплементації правил конкуренції ЄС у конкурентне законодавство України, на думку К. Смирнової, можна згрупувати відповідно до сфери правового регулювання на: правовий режим антиконкурентних узгоджених дій, контроль за концентрацією, діяльність державних монополій та державну допомогу [54, с. 35].

Першою умовою вдосконалення матеріальних норм українського законодавства є його наближення у сфері регулювання режиму винятків з антиконкурентних вертикальних угод. Статтею 256 Угоди передбачено імплементацію Регламенту № 330/2010 від 20.04.2010 [55]. Зазначений Регламент містить вимоги, відповідно до яких вертикальна угода між підприємствами може підпадати під виключення із загальної заборони. Зокрема, це вертикальні угоди про купівлю або продаж товарів або послуг, які укладені між неконкуруючими підприємствами, між певними конкурентами або певними асоціаціями ритейлерів товарів. Вона також включає вертикальні угоди, що містять допоміжні положення про передання прав інтелектуальної власності або їх використання. В українському законодавстві ст. 10 Закону України «Про захист економічної конкуренції» містить загальні вимоги щодо узгоджених дій, які можуть бути дозволеними. Регламентом № 330/2010 від 20.04.2010 передбачається блокове виключення

із загального дозвільного порядку вертикальних угод, що може сприяти підвищенню економічної ефективності в ланцюгу виробництва або розподілу шляхом полегшення координації між підприємствами, які беруть у них участь. Зокрема, вони можуть призвести до зниження операційних витрат сторін та оптимізації і розподілу їх продажу і рівня інвестицій. Розробку нормативних актів якими будуть запроваджені відповідні блокові виключення для вертикальних угод покладено на Антимонопольний комітет України [56].

Угода про асоціацію наголошує на необхідності усунення прогалини в українському законодавстві щодо правового регулювання блокових виключень для угод щодо передання технологій. Зокрема, Регламентом № 316/2014 визначається, що угоди про передання технологій стосуються передання прав, що охороняються ліцензією [57].

Такі угоди, як правило, сприяють підвищенню економічної ефективності та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, оскільки вони можуть зменшити дублювання досліджень і розробок, посилити стимули для започаткування досліджень і розробок, стимулювання інновацій, сприяють поширенню і створенню умов для розвитку конкуренції на товарному ринку.

Положення Регламенту охоплюють тільки угоди про передання технології між ліцензіаром і ліцензіатом, навіть у тому разі, якщо такі угоди поширюються більш ніж на один рівень торгівлі. У Регламенті містяться спеціальні умови для отримання режиму винятків із заборони, якими є неперевищення 20 % частки ринку для вертикальних угод та неперевищення 30 % частки ринку для горизонтальних угод (ст. 3 Регламенту) [54, с. 36].

В українському законодавстві сфера регулювання трансферу технологій є новою. Проте спеціальним Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» не врегульовано відповідні питання трансферу технологій, за винятком порядку передання

майнових прав на технології, створені за бюджетні кошти (ст. 11). Тому доцільно ці питання врахувати у положеннях національного законодавства.

Ще одним напрямом вдосконалення матеріальних і процесуальних норм конкурентного законодавства, що визначені Угодою, є вдосконалення механізму контролю за концентрацією суб'єктів господарювання.

В Угоді про асоціацію визначено додаткові вимоги щодо удосконалення правового регулювання контролю за концентраціями. Ст. 256 (п. 2) Угоди містить посилання на окремі статті Регламенту 139/2004 від 20.01.2004 (а саме ст. 1 та ст. 5 (1) та (2)), які мають бути імплементовані в національне законодавство протягом трьох років з моменту набуття чинності даною Угодою.

Практика АМК України на підставі ст. 22 та 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції» значно відрізнялася від практики Єврокомісії щодо контролю за концентраціями. В ЄС критерієм для визначення юрисдикції Регламенту ЄС про злиття є обіг принаймні двох учасників у масштабах внутрішнього ринку. Поширення юрисдикції українських правил контролю на значну кількість міжнародних трансакцій, за відсутності суттєвого зв'язку безпосередніх учасників концентрації із національним ринком, критично сприймалося як практиками, так і міжнародними організаціями, зокрема ОЕСР [46].

Як уже зазначалось у попередньому параграфі 26 січня 2016 р. внесено зміни до Закону України «Про захист економічної конкуренції», у чинній редакції якого зазначено, що концентрація може бути здійснена лише за умови попереднього держання дозволу АМК України, якщо: сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів учасників концентрації за останній рік перевищує 30 мільйонів євро, і при цьому вартість активів або обсяг реалізації товарів в Україні не менш як у двох учасників концентрації перевищує 4 млн євро у кожного, або – сукупна вартість активів або сукупний обсяг реалізації товарів в Україні суб'єкта господарювання, щодо якого набувається контроль, або хоча б одного із засновників створюваного

суб'єкта господарювання за останній рік перевищує 8 млн євро, і при цьому обсяг реалізації товарів хоча б одного іншого учасника концентрації, за останній рік, у тому числі за кордоном, перевищує 150 млн євро. Також у новій редакції Закону України «Про захист економічної конкуренції» з'явилася спрощена процедура розгляду заяв про надання дозволу на концентрацію.

АМК України розглядає заяву зі скороченим обсягом інформації про концентрацію протягом 25 днів у разі, якщо: лише один учасник концентрації здійснює діяльність на території України, або – сукупна частка учасників концентрації на одному і тому самому товарному ринку не перевищує 15 %, або – частки учасників концентрації не перевищують 20 % на товарних ринках, на яких реалізується продукція (товари, роботи, послуги), без придбання або реалізації якої господарська діяльність будь-якого іншого учасника концентрації є неможливою.

19 серпня 2016 р. набула чинності нова редакція Положення про концентрацію, якою: зменшено обсяг запитуваної інформації та кількість документів, що були нерелевантними для розгляду заяви; визначено вимоги до заяви, що подається за спрощеною процедурою; змінено підхід до економічного обґрунтування, яке надається в рамках розгляду заяви за загальною процедурою; впроваджено процедуру консультації за клопотанням учасників концентрацій. Так, у 2016 р. проведено близько 500 консультацій із заявниками в телефонному режимі та під час робочих зустрічей з державними уповноваженими Комітету. Аналогічні заходи здійснювалися й у 2017 та 2018 р.р.

Ще одним зобов'язанням України є імплементація Регламенту Ради ЄС № 1/2003 від 16 грудня 2002 р. Основні пропоновані зміни полягають у тому, що суб'єкти господарювання, які є сторонами договору, повинні будуть самостійно пересвідчитися в тому, що договір відповідає конкурентному законодавству. Таке «децентралізаційне» положення, як вбачається, повністю запроваджувати в Україні ще рано, так само як і самостійно визначати

критерії відповідності договору вимогам конкурентного законодавства [56, с.100].

Стаття 258 Угоди містить зобов'язання протягом 5 років з моменту набуття нею чинності узгодити діяльність державних монополій, які займаються господарською діяльністю, з принципом недискримінації відповідно до умов добросовісної конкуренції товарів та суб'єктів господарювання .

Тривалий час найбільш уразливою сферою реформування конкурентного законодавства було правове регулювання державної допомоги.

В Угоді про асоціацію найбільше уваги приділено зобов'язанням щодо необхідності заповнення прогалини в українському законодавстві у сфері державної допомоги.

Правову основу моніторингу та контролю за наданням державної допомоги в Україні закладено у межах виконання зобов'язань за Угодою про партнерство та співробітництво, яка набрала чинності у 1998 р. Зрештою, після декількох спроб нормативного закріплення системи державної допомоги або окремих її елементів, починаючи з 2002 р., на виконання міжнародних зобов'язань України, що виникли внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, з метою забезпечення захисту та розвитку конкуренції Верховною Радою України 1 липня 2014 р. прийнято базовий у цій сфері Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», який набрав чинності у повному обсязі 2 серпня 2017 р. Державна допомога може здійснюватися у формі надання субсидій та грантів; дотацій; податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсації збитків суб'єктам господарювання; надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами; зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами

загальнообов'язкового державного соціального страхування; надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами, нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових; продаж державного майна за цінами, нижче ринкових; збільшення державної частки у статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів.

Зазначена допомога є особливою формою втручання органів державної влади в економіку з метою стимулювання певної господарської діяльності. Внаслідок цього можуть виникати значні небажані соціально-економічні наслідки, зокрема: дисбаланс на внутрішньому ринку (порушення функціонування ринкового механізму, створення специфічного клімату для підприємництва, неефективне витрачання великих обсягів державних ресурсів), а також нівелювання переваг міжнародної торгівлі. Питання державної допомоги суб'єктам господарювання слід розглядати не лише з точки зору доцільності та результативності заявленого проекту (досягнення цілей розвитку країни), але й на основі критерію адекватності заходів допомоги вимогам законодавства про захист економічної конкуренції.

Таким чином, постає питання розробки нормативних актів, що забезпечать ефективну оцінку, моніторинг та контроль державної допомоги. Низка таких документів вже розроблена і впроваджується, а частина очікує на своє прийняття. Разом з тим, залишаються неврегульованими чинним законодавством питання спеціальних правових режимів та блокових виключень для окремих видів державної допомоги.

Одним із завдань вдосконалення чинного конкурентного законодавства до вимог Угоди є забезпечення прозорості та прогнозованості рішень антимонопольних органів. Зростання прозорості АМК України забезпечується публікацією прийнятих конкурентним відомством рішень.

З весни 2016 р. антимонопольний орган, у зв'язку з внесенням парламентом відповідних законодавчих змін, повинен публікувати рішення

протягом 10 днів після їх прийняття, надаючи всю інформацію, крім тієї, що має обмежений доступ. Цей крок суттєво поліпшив «сприйняття» АМК як національними, так і міжнародними експертами, відкривши діяльність органу для суспільства [59].

Одним з факторів, що забезпечують прозорість рішень антимонопольних органів, є вдосконалення порядку розрахунку та накладення штрафів антимонопольними органами України. Сьогодні у Верховній Раді України знаходиться проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про захист економічної конкуренції», яким передбачено відповідні зміни, зокрема, визначення розміру штрафу за порушення конкурентного законодавства пропонується здійснювати у два етапи: насамперед визначається базова величина штрафу для відповідача, а потім відповідний розмір коригується з урахуванням обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. При встановленні базового розміру штрафу враховуються різні додаткові критерії, чинники на кшталт розміру доходу продавця від реалізації продукції, пов'язаного з порушенням, тяжкості порушення, необхідності забезпечення так званого стримуючого ефекту. Антимонопольний комітет України 9 серпня 2016 р. затвердив Рекомендаційні роз'яснення щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої ст. 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої ст. 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» щодо розрахунку штрафів. Зміни стосуються, зокрема: підходу до розрахунку базового штрафу за порушення найбільшої, значної та помірної тяжкості.

Так, для його визначення до початкового розміру штрафу застосовуються коефіцієнти, що враховують вплив порушення на суміжні ринки, соціальна значущість товару, а також рівень прибутковості діяльності, пов'язаної з порушенням; можливості надання порушником обґрунтованого розрахунку розміру неправомірно отриманої вигоди та/або втрат (збитку) особи (осіб), чиї права порушено внаслідок вчинення відповідних порушень

законодавства про захист економічної конкуренції, з метою розрахунку базового розміру штрафу [60].

Таким чином, у процесі виконання Угоди про асоціацію з ЄС щодо вдосконалення конкурентного законодавства та практики його застосування Україна вже має певні здобутки, що є лише початком для подальшого розовику конкурентних відносин.

Висновки до розділу 1.

Добросовісна конкуренція представляє собою таку форму взаємодії учасників конкурентного змагання, при якій суб'єкти господарювання дотримуються чесних та добрих звичаїв при здійсненні господарської діяльності, завдяки чому отримують переваги в конкурентній боротьбі, а споживачі мають можливість вільно обирати товари (роботи, послуги) належної якості.

Добросовісність поведінки суб'єкта господарювання у конкурентних правовідносинах має оцінюватися на основі аналізу поведінки суб'єкта господарювання по відношенню до конкурентів, споживачів та держави. При оцінці добросовісності конкурентної поведінки необхідно враховувати, що: суб'єкт господарювання не має можливості впливати на поведінку інших суб'єктів господарювання на ринку і умови конкурентного змагання; придбані суб'єктом переваги в конкурентній боротьбі є його досягненнями (результатом його ринкової стратегії); дії суб'єкта господарювання у конкуренції відповідають наявним в суспільстві морально-етичним стандартам, вимогам моральності і звичаям ділового обороту, принципам добросовісності, розумності та справедливості; суб'єкт господарювання в конкурентних відносинах діє розумно та свідомо.

Досліджуючи акти конкурентного законодавства, варто відзначити їх комплексний характер, що містять в собі норми, що регламентують захист як від недобросовісної конкуренції, так і від монополістичної діяльності. Особливістю конкурентного законодавства є поєднання творчої,

стимулюючої та регуляторної функції завдяки наявності у законодавстві всього комплексу регуляторних, охоронних, захисних та спеціалізованих норм.

У процесі виконання Угоди про асоціацію з ЄС щодо вдосконалення конкурентного законодавства та практики його застосування Україна вже має певні здобутки. Вдосконалені правові та організаційні засади діяльності органів Антимонопольного комітету, який став більш відкритий для бізнесу, імплементовано низку актів ЄС з питань конкуренції, підвищено вартісні пороги в питаннях контролю за концентраціями, напрацьовано зміни до законодавства. Проте процес адаптації та гармонізації чинного конкурентного законодавства не завершено. Щоденно з'являються нові виклики, які потребують нормативного вирішення. Це стосується як удосконалення вже чинних інститутів конкурентного права, так і впровадження нових.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ПІДТРИМКИ ТА ЗАХИСТУ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1. Державне регулювання підтримки і стимулювання розвитку добросовісної конкуренції

Основними функціями держави в конкурентних правовідносинах виступають регулювання і контроль. Регулювання здійснюється шляхом окреслення меж і умов здійснення господарської діяльності в нормах чинного господарського законодавства та його застосування як суб'єктами господарювання, так і органами державного регулювання. Діяльність суб'єктів господарювання здійснюється за принципом: «дозволене все, що прямо не заборонене законом», діяльність державних органів обмежується лише колом повноважень, прямо визначених законом. Державне регулювання конкурентних правовідносин здійснюється переважно завдяки нормативному та правозастосовчому впливу на конкурентні правовідносини.

За допомогою контрольної функції в господарській діяльності держава застосовує механізм забезпечення умов, коли господарська діяльність провадиться законно і не ставить під загрозу здоров'я і безпеку громадян, права найманих працівників або довкілля. За умови належного застосування функція контролю підтримує відносно безперешкодний розвиток підприємництва і водночас забезпечує такі умови, коли порушники або мають можливість виправити порушення, або до них застосовуються справедливі заходи покарання за їхні неправомірні дії [61, с. 32].

Відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» метою державного регулювання в сфері економічної конкуренції є підтримка та захист економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності, забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.

Державне регулювання у сфері конкуренції є напрямом державної політики, спрямованим на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання в конкуренції та усунення перешкод у розвитку добросовісного конкурентного змагання [62, с. 55].

Ефективна вільна та добросовісна конкуренція є саморегулюючим механізмом ринку і в багатьох випадках може замінити прямий безпосередній вплив держави на суспільні відносини. Економічна конкуренція є більш жорстким та ефективним механізмом впливу на суспільні відносини ніж будь-яка державна політика. Разом з тим саме конкуренція поряд з реалізацією приватної ініціативи учасників конкурентних відносин та їх прагнень до здобуття прибутків внаслідок перемоги в конкурентній боротьбі здійснює регулювання і узгодження приватних і суспільних інтересів перерозподіляючи економічні потоки в ті сфери економіки, в яких вони можуть бути найбільш ефективно використані, фінансуючи інноваційні та інвестиційні проекти, реалізація яких може принести найбільший прибуток учасникам та найкращим чином задовольнити потреби споживачів в товарах, роботах, послугах. Саме з огляду на це держава зацікавлена у підтримці і розвитку економічної конкуренції в господарській діяльності. Разом з тим існування і розвиток конкуренції призводить до виникнення власного антиподу – монополізму. І хоча монополія є наслідком перемоги в конкурентній боротьбі, тобто, по суті, є формою реалізації свободи підприємницької діяльності, яскравим прикладом ефективною господарської діяльності – вона небезпечна, оскільки суб'єкт господарювання, що переміг в конкурентній боротьбі, завжди намагається отримати найбільший зиск з цієї перемоги та зберегти отримані переваги навіть шляхом обмеження конкуренції на ринку. За таких умов

уповноважені органи державної влади і органи місцевого самоврядування повинні здійснювати аналіз стану ринку і рівня конкуренції на ньому і вживати передбачених законом заходів щодо упорядкування конкуренції суб'єктів господарювання. На нашу думку, розвиток економічної конкуренції може бути забезпечений лише на основі поєднання цілеспрямованого державного впливу та ринкового саморегулювання. Державний вплив полягає в застосуванні уповноваженими органами державної влади заходів державного регулювання в сфері економічної конкуренції. Основою державного регулювання є визначення правил і меж здійснення конкурентного змагання.

Особливістю державного забезпечення розвитку добросовісної конкуренції в Україні є, передусім, формування умов для розвитку економічної конкуренції взагалі. Першочергового значення за таких умов набувають заходи зі сприяння, стимулювання і підтримки розвитку конкуренції.

До стимулюючих слід віднести, перш за все, заходи, спрямовані на збільшення кількості конкурентоспроможних суб'єктів господарювання. При цьому йдеться як про збільшення кількості суб'єктів, що діють на одному ринку, так і про збільшення кількості суб'єктів господарювання, що діють на суміжних ринках, та незалежних посередницьких структур. Заходи, спрямовані на стимулювання конкуренції, містяться в законодавстві про іноземне інвестування, податковому законодавстві, законодавстві зі сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. Спрощення процедури створення нових суб'єктів господарювання за рахунок вдосконалення реєстраційних процедур та зменшення кількості перевірок діяльності суб'єктів господарювання також сприяють розвитку конкуренції на ринку. Послідовна реалізація курсу економічних реформ відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» забезпечила покращення Україною своїх позицій у міжнародному рейтингу «Ведення бізнесу 2013» (Doing Business

2013). Україна покращила свої позиції на 15 пунктів і увійшла до списку із 23 країн світу – найбільших реформаторів умов ведення бізнесу, списку країн-лідерів зростання у рейтингу серед країн СНД, а також потрапила до двадцятки країн, що добилися найбільшого прогресу починаючи з 2005 р. у спрощенні умов ведення бізнесу [63]. У 2014 р. Україна зайняла 96 позицію в рейтингу «Ведення бізнесу 2014» (Doing Business 2014) з 189 держав покращивши свої результати на 16 позицій. Таке покращення стало наслідком спрощення процедури реєстрації власності та оподаткування. При цьому позиції України істотно погіршилися за критеріями «реєстрація підприємств» та «отримання кредитів». Разом з тим відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» планується, що 2020 р. Україна має посісти місце серед перших 30 позицій за рейтингом Світового банку «Ведення бізнесу» (Doing Business), а за загальним індексом конкурентоспроможності увійде до 40 кращих країн світу [47].

Варто зазначити, що за останні кілька років було істотно спрощено процедуру державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, скасовано вимоги щодо мінімального розміру статутного фонду для юридичних осіб (крім акціонерних товариств), запроваджено електронну державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, запроваджено здійснення діяльності суб'єктом господарювання на основі модельного статуту, скасовано вимоги щодо обов'язкового подання суб'єктами господарювання органам державної влади та нотаріусам паперових виписок, витягів з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та запроваджується отримання органами державної влади, нотаріусами відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців через офіційний сайт головного органу у системі центральних органів виконавчої влади з питань реалізації державної політики у сфері державної реєстрації або шляхом доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців у порядку, встановленому Законом України «Про державну

реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Крім цього, істотно спрощено процедури припинення господарської діяльності суб'єктів господарювання [64]. Зазнала значних змін і система надання дозволів висновків, рішень, погоджень, свідоцтв, якими суб'єкту господарювання надається право на провадження певних видів господарської діяльності. Проведена Урядом політика дерегуляції, зокрема спрощення процедур започаткування підприємництва, забезпечила значне покращення позицій України за субіндексом «Започаткування бізнесу» (на 62 позиції). Разом з тим у Європейському Співтоваристві існує всього шість видів ліцензій та 30 видів дозволів. Для порівняння, в Україні, після проведеного «спрощення», залишилося 58 ліцензій і 227 дозволів. Найпарадоксальніше в цьому те, що менша кількість ліцензій та дозволів не робить європейський товар неякісним або таким, що не відповідає стандартам. Секрет простий: жорсткий контроль за дотриманням стандартів якості протягом всієї діяльності підприємця, а не в момент видачі ліцензії або дозволу, коли підприємець ще і не почав свою роботу по суті [65].

Важливим напрямом сприяння розвитку конкурентних відносин є розвиток малого і середнього підприємництва. Відомо, що в умовах вільної ринкової економіки конкуренція є відображенням відносин змагання між господарськими елементами, коли їх самостійна діяльність ефективно обмежує можливості кожного з них вплинути на загальні умови обороту товарів на даному ринку, а також стимулює виробництво тих товарів, яких потребує споживач. Тоді діяльність учасників ринкових відносин набуває динамічного характеру, вона пов'язана з економічною відповідальністю та ризиком підприємця, що перетворює його в своєрідний соціальний двигун економічного розвитку. Малий бізнес допомагає утвердженню конкурентних відносин, бо він є антимонопольним по самій своїй природі, що проявляється в різноманітних аспектах його функціонування. З одного боку, малий бізнес, внаслідок багаточисельності елементів, що його складають, та їх високого динамізму в значно меншій мірі піддається монополізації, ніж великі

підприємства. З іншого боку, за умов вузької спеціалізації й використання новітньої техніки він виступає як дієвий конкурент, що підриває монополні позиції великих корпорацій. Саме ця риса малого бізнесу відіграла суттєву роль в послабленні, а іноді й в подоланні розвинутими країнами притаманній великому капіталу тенденції до монополізації та затримці технічного прогресу. Крім того, малий бізнес, оперативно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. Ця його риса здобула в сучасних умовах особливого значення внаслідок швидкої індивідуалізації та диференціації споживчого попиту, прискорення науково-технічного прогресу, зростання номенклатури промислових товарів та послуг. Величезним є внесок малого бізнесу в здійснення прориву з низки важливих напрямів науково-технічного прогресу, передусім в галузі електроніки, кібернетики, інформатики. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукоємної продукції, малий бізнес тим самим виступає провідником науково-технічного прогресу.

В сучасних умовах державна підтримка малого та середнього бізнесу здійснюється відповідно до положень Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні».

Метою державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні відповідно до ст. 3 Закону є:

- створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва; забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності;
- стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішні і зовнішні ринки;

– забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян [66].

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів і кадрів ведення бізнесу.

Розвиток малого і середнього підприємництва забезпечують у межах своїх повноважень Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва – Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування.

Вживання Урядом заходів щодо покращення інвестиційного клімату сприяло зростанню обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну. Покращення інвестиційного клімату не тільки буде сприяти збільшенню числа суб'єктів господарювання та притоку інвестиційних коштів в економіку, а й формуванню і вдосконаленню чесних звичаїв і правил конкуренції, оскільки саме іноземні компанії стають ініціаторами розробки галузевих правил здійснення господарської діяльності (що враховують особливості функціонування і розвитку конкуренції на ринку), а наявність досвіду роботи за умов функціонування добросовісної конкуренції у провідних компаній сприяє формуванню європейських стандартів конкуренції в господарській діяльності України. За майже двадцятирічну історію захисту конкуренції понад 50% звернень до Антимонопольного комітету України з приводу захисту від проявів недобросовісної конкуренції здійснювалися іноземними компаніями, їх представниками або компаніями зі значними частками іноземного капіталу. Крім того, саме іноземні компанії та

їх представники є активними учасниками суспільних проектів, спрямованих на формування цивілізованих конкурентних відносин в Україні.

Важливим напрямом підтримки розвитку добросовісної конкуренції в Україні є також запровадження конкурентних механізмів у сфері державних закупівель та державної допомоги. Сьогодні умови добросовісного конкурентного змагання в цій сфері визначаються Законом України «Про здійснення державних закупівель» [67, 68]. Здійснення державних закупівель полягає у визначенні державних потреб, виборі найкращої пропозиції з точки зору раціонального витрачання коштів і забезпеченні надання товарів, робіт або послуг у необхідні строки в належному місці. Проте, варто врахувати, що процес здійснення державних закупівель може бути (й часто є) вразливим до маніпуляцій, оскільки він пов'язаний зі значними обсягами державних витрат. Чимало рішень мають ухвалюватися на різних стадіях цього процесу, що створює чисельні можливості для корупції та змов. Для обмеження дискреційних повноважень державних службовців і зведення до мінімуму можливостей для корупційних діянь уряду впроваджують дуже формалізовані процедури ухвалення рішень щодо здійснення державних закупівель.

Одним із основних принципів забезпечення прозорості є поширення оголошень про можливість подання заявок, причому обсяг такої інформації має бути достатнім для того, щоб потенційні учасники торгів могли ухвалювати рішення про участь в оголошеній процедурі закупівель [69]. Замовники повинні забезпечувати рівне ставлення до всіх учасників торгів і вести спілкування з ними в явний спосіб та в належні строки. З іншого боку, замовники мають забезпечувати конфіденційність під час процесу здійснення закупівель, зокрема, для забезпечення конфіденційності інформації, наданої учасниками торгів, а також відомостей про сам процес оцінки. Рішення про укладення договорів мають оголошуватися, і всі учасники торгів мають повідомлятися про це в належний спосіб [70].

Розвиток добросовісного конкурентного змагання в Україні неможливий у разі неконтрольованого втручання держави в господарську діяльність окремих суб'єктів господарювання шляхом надання останнім пільг та преференцій, дотацій та інших форм державної допомоги. Особливо небезпечною ця практика стає в тих випадках, коли відповідна допомога надається непрозоро або невмотивовано лише обраним суб'єктам господарювання при збереженні загального жорсткого регулюючого впливу на діяльність інших учасників господарських відносин. Державна допомога у вигляді різноманітних пільг, дотацій, субсидій, кредитів тощо стосується практично всіх галузей господарства України. Наявна система державної підтримки підприємницької діяльності нерідко не лише спотворює ринкові відносини, створює нерівні умови підприємницької діяльності, а й знижує ефективність використання обмежених державних ресурсів. Неврахування конкуренції як критерію для цілеспрямованого визначення напрямів та обсягів допомоги держави суб'єктам господарювання знижує ефективність реалізації економічної політики держави стосовно розвитку ринкових відносин.

Запровадження в Україні законодавчо врегульованого механізму надання та використання державної допомоги має стимулювати на загальноприйнятих засадах економічний розвиток менш розвинутих чи пріоритетних галузей, регіонів, окремих суб'єктів господарювання, що, як наслідок, приведе до підвищення загального добробуту та розвитку економіки держави загалом. Запровадження єдиних підходів до врегулювання надання державної допомоги сприятиме усуненню нерівності суб'єктів господарювання перед їх закордонними конкурентами, позбавить останніх можливості використовувати надання державної допомоги в Україні для стимулювання необґрунтованих антидемпінгових та інших захисних заходів, що безпідставно обмежують українських товаровиробників на світових ринках.

Разом з цим міжнародні експерти відзначають несприятливі умови ведення бізнесу та слабе регуляторне середовище в Україні. Серед безпосередніх причин такого становища можна назвати: 1) низький рівень якості та прозорості законодавства про підприємницьку діяльність; 2) неналежна та непослідовна імплементація міжнародних договорів; 3) низький рівень ефективності та прозорості державного управління; 4) самоправність і непередбачуваність судової системи та слабкі механізми захисту майнових прав. Причини, які лежать в основі наявної ситуації: 1) вплив приватних інтересів на державну політику, тобто негативний вплив окремих зацікавлених осіб або груп на державну політику для досягнення своїх цілей за рахунок суспільних коштів; 2) корупція; 3) низький рівень обізнаності громадськості; 4) недостатня політична, адміністративна та бізнес-культура [4, с. 201, 202]. Все це обумовлює необхідність комплексного вдосконалення не тільки конкурентного, а й господарського, адміністративного та кримінального законодавства з метою забезпечення належних умов для розвитку господарських (конкурентних) відносин, захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів.

2.2. Заходи, спрямовані на обмеження та захист конкуренції

Поряд із заходами підтримки і стимулювання розвитку конкурентних відносин на ринку в Україні, як і в будь-якій країні, мають застосовуватися заходи, спрямовані на обмеження (включаючи заборону) та захист конкуренції.

Формами обмежувальної ділової практики є узгоджені дії, економічна концентрація та монополістичні правопорушення. Підкреслимо, що здобуття суб'єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища не робить його порушником. Чинне конкурентне законодавство України успадкувало європейську традицію регулювання ринкового домінування. Відповідно до неї здобуття домінуючого становища є підтвердженням

ефективності ринкової стратегії суб'єкта господарювання, показником його перемоги в конкурентній боротьбі, а тому не може бути заборонено. Саме ця позиція конкурентного законодавства надає змогу захистити приватні інтереси суб'єктів господарювання в ринкових відносинах. Домінування окремого суб'єкта господарювання, за умови існування конкуренції на ринку, не має небезпеки (якщо він не вдається до недобросовісних методів), а лише стимулює конкурентне змагання. Деяка інша ситуація, якщо суб'єкт господарювання, що переміг, починає використовувати здобуті переваги з метою обмеження або знищення конкуренції. Така поведінка суб'єкта господарювання підлягає забороні. З іншого боку, специфіка розвитку ринкової економіки говорить про те, що в конкурентній боротьбі жоден учасник, що діє чесно і добросовісно, не може вважатися захищеним. З огляду на це з метою захисту публічних інтересів, як учасників конкурентного змагання, так і споживачів, держава, в особі спеціальних органів, бере на себе функції контролю за діяльністю окремих суб'єктів господарювання та їх об'єднань. Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України «Про захист економічної конкуренції» державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції (конкурентного законодавства), захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень здійснюється Антимонопольним комітетом України відповідно до його компетенції. Метою такого контролю є забезпечення доступу на ринок суб'єктів господарювання та споживачів, забезпечення ефективного функціонування економічної системи держави.

Серед функцій АМКУ як державного органу із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, можна виділити декілька ключових. Одна з них – захищати конкуренцію, виявляти та припиняти її порушення, забезпечувати пріоритетність прав споживачів, інша – контролювати концентрацію підприємств, щоби вона не призводила до утворення монопольних об'єднань, що зловживатимуть становищем на ринку.

Зловживанням монопольним (домінуючим) становищем на ринку є дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, зокрема обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку.

Так, із матеріалів, наведених у Звіті АМКУ, можна зробити висновок, що протягом останніх років зберігається стійка тенденція до скорочення ринків конкуренції в економіці та зростання монопольних ринків. Серед останніх агропромисловий комплекс, транспорт і зв'язок, паливно-енергетичний комплекс.

На тлі скорочення випуску продукції металургійної галузі, що відбувається через втрату частини підприємств на непідконтрольних Україні територіях, агропромисловий сектор економіки став найважливішим завдяки забезпеченню населення продукцією харчування, а країни – валютними резервами, отриманими в результаті продажу своєї продукції за кордон.

В агропромисловому комплексі ознаки конкуренції існують лише між великими виробниками сільгосппродукції, які мають можливість значну частку своєї продукції продавати іноземним покупцям і споживачам, отримуючи плату у вигляді валютних надходжень. Цінова політика щодо продукції, закупівельних цін на молоко, пально-мастильних матеріалів та посівного фонду виробляється та встановлюється суб'єктами господарювання, які, зокрема, формують на ринку олігопольні утворення [72].

При цьому, за даними останніх маркетингових років, 10 найбільших експортерів забезпечили вивіз майже половини врожаю пшениці, 40% кукурудзи та 70% ячменю. Це зумовлено тим, що найбільші експортери володіють інфраструктурою, необхідною для перевезення та зберігання зерна, або контролюють її. З огляду на те, що в кожному регіоні кількість

таких великих компаній обмежена, існує реальна монополія на місцях, яка дає змогу монополістам, користуючись своїм становищем, занижувати закупівельні ціни на зерно. Аграрному сектору в нерівних умовах доводиться конкурувати з монополістами навіть за ресурси. Відсутність змін у регулюванні цілих галузей і обмеження техніко-технологічного розвитку державних компаній призводить до того, що вони залишають за собою статус монополіста, а нові підприємства не мають можливості з'явитися на ринках.

Що стосується транспорту, на залізничному транспорті існує монополіст «Укрзалізниця», яка завдяки своєму становищу може встановлювати економічно необґрунтовані тарифи на вантажні перевезення, з метою перекрити витрати від перевезення пасажирів, тарифи на які встановлюються також за аргументами перевізника.

Аналогічна ситуація склалася у повітряному транспорті, де на ринку пасажирських перевезень, особливо міжнародних, протягом кількох останніх років одна українська авіакомпанія МАУ встановлює тарифи, напрями перельотів та зручний для себе час вильоту та прибуття літаків. На ринку спостерігається зловживання монопольним становищем, яке дозволяє перевізнику користуватися пільговими умовами, навіть на противагу великим та низько бюджетним авіакомпаніям [72].

Паливно-енергетичний комплекс завжди був позбавлений повноцінної конкуренції. Це стосується як виробників і постачальників енергії, які протягом року неодноразово підвищували тарифи, так і власників роздрібних мереж станцій заправки, які на тлі тривалого зниження світових цін на нафту підвищують ціни на свою продукцію, а іноді беруть участь у галузевих угодах, які заважають зниженню ціни заправки.

Умови, що склалися на газовому ринку України, призводять до того, що між газопостачальником та споживачем газу вже протягом значного часу відсутні рівноправні відносини, які відповідно до цивільного та господарського законодавства повинні бути між сторонами договору. Це дає можливість постачальнику, користуючись перевагами свого монопольного

становища, не тільки нав'язувати споживачу єдині можливі в країні ціни на газ, встановлені НКРЕ, але й недоброякісно виконувати обов'язки постачальника стосовно якості газу, обслуговування, що викликає численні обґрунтовані скарги споживачів.

Частка конкурентних ринків зменшується саме за рахунок збільшення частки монопольних ринків, а також ринків з ознаками індивідуального домінування, тобто таких, конкуренція на яких фактично неможлива, і ринок газу є одним із таких. Взаємовідносини між виробником і споживачем на ринку електроенергії в Україні протягом багатьох років характеризуються домінуючою монополією виробників та постачальників електроенергії, які змушують споживача отримувати електроенергію у попередньо визначеного постачальника і за встановленою ціною. Ніякої альтернативи щодо вибору постачальника або перегляду ціни споживачі, особливо громадяни, не мають, що виступає значним стримувальним фактором для розвитку всієї економіки.

Діюча в Україні модель ринку позбавляє споживача будь-якого права вибору форм і моделей забезпечення себе енергією. Це відбувається, в тому числі, внаслідок законодавчого закріплення таких моделей енергетичних ринків, які не передбачають появи інших. В результаті існування природних монополій дозволяє великим виробникам енергії безальтернативно визначати умови забезпечення енергією споживачів, використовуючи централізовані мережі, залишаючи споживача в ситуації, де він нічого не вирішує і ні на що не впливає [72].

Прийняття Третього енергетичного пакета в країнах ЄС відкрило більші можливості для масового приходу нових гравців на ринки, зокрема малих виробників енергії з відновлюваних джерел. У зв'язку з приєднанням до Енергетичного співтовариства в рамках своїх зобов'язань необхідно втілити згадані положення у національному законодавстві.

Реформу української галузі газового господарства необхідно спрямувати на перегляд чинних традиційних схем і форм забезпечення споживачів енергією, технічними та організаційними можливостями обирати

кінцевого постачальника електричної енергії. Вона також повинна закріпити форми та засоби забезпечення енергією у вигляді комплексного продукту, а не лише окремих її видів – теплової, електричної, механічної.

Отже, головне завдання АМКУ – забезпечити розвиток конкурентного ринку виробників різних видів енергії та можливість споживачів доступу до них для укладення взаємовигідних угод.

Лише законодавче забезпечення для споживачів права вибору схеми енергозабезпечення – структури і форм забезпечення себе енергією – може повернути в енергетичний сектор такий елемент ринку, як еластичність попиту. Введення в умови існування енергетичного ринку гнучкості попиту може примусити традиційних учасників ринку діяти більш ефективно, оскільки неприйняття нових умов ринку створить загрозу зникнення їх з ринку. Учасники ринку, які, прикриваючись штучними обмеженнями, сформували монополістичні чи олігополістичні структури та формують пропозиції, змушені будуть переглянути свою збутову політику щодо ціни, якості та надійності, почати розбудову взаємовигідних довгострокових відносин із споживачами.

Для ефективнішого впливу на ситуації на ринку енергетики України, який сприятиме посиленню конкуренції та залученню на ринок більш прогресивних технологій, АМКУ необхідно постійно здійснювати поглиблений аналіз ситуації, що складається навколо цього ринку. За результатами такого аналізу Антимонопольний комітет України повинен забезпечувати здійснення державного контролю за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції у сфері природних монополій, зокрема за дотриманням його вимог під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій.

Наслідком такої роботи АМКУ повинно стати поліпшення ситуації на ринку енергетики, що відповідно надасть можливість споживачам самостійно визначатись щодо вибору послуг на ньому.

У зв'язку з цим, окремим напрямом державного регулювання конкурентних відносин має бути контроль за діяльністю підприємств, що вже займають монополієне становище, попередження зловживань ними своїм становищем та подальше зменшення рівня монополізації економіки.

Покажемо з точки зору розвитку конкуренції сьогодні є мережний ринок. Аналізуючи даний ринок, можна зробити висновок, що фактично відбувається зміна монополії (олігополії) на високо конкурентну концентровану організаційну структуру. На прикладі цього ринку можна простежити цілком виправданий розвиток незалежної конкуренції, яка отримала таку можливість фактично завдяки двом факторам: застосуванню передових технологій всіма учасниками ринку та забезпеченню і розповсюдженню всебічної інформації про можливості учасників ринку серед основних споживачів. Ще однією з переваг цього ринку є те, що протягом його розвитку послуги, що надаються споживачам, стають більш якісними, користування ними спрощується, а ціна знижується.

Таким чином, для розвитку конкуренції в країні доцільним для АМКУ здійснення, в межах своїх повноважень, аналізу названих важелів, що склалися на мережних ринках, та розроблення відповідних критеріїв для застосування до інших учасників ринків. Це дозволить впровадити нові підходи на інших ринках з метою створення подібного конкурентного середовища. Реалізація такого підходу може бути здійснена, зокрема, шляхом внесення пропозицій щодо розроблення проектів нормативно-правових актів з питань конкурентної політики, розвитку і захисту конкуренції та демонополізації економіки. Модель цього ринку, застосована для використання на інших ринках України, буде сприяти втіленню нових технологій, завдяки чому з'являться нові перспективи для розвитку конкуренції.

За інформацією Антимонопольного комітету України протягом 2016 року сума накладених штрафів на порушників законодавства про захист економічної конкуренції у загальному розмірі становить 86721,8 млн. грн.,

що на 123% більше, ніж у 2015 році (339,0 млн. гривень). Із загального розміру штрафних санкцій (86721,8 млн. грн.), накладених у 2016 році, майже 86404,5 млн. грн. накладено за такі порушення: зловживання монопольним становищем, майже 294,2 млн. грн., анти конкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання; майже 5,0 млн. грн. – недобросовісна конкуренція; понад 18,1 млн. грн. – за порушення інших видів [72].

Аналіз наведених у Звіті АМКУ даних засвідчить, що у 2016 році порушниками законодавства про захист економічної конкуренції сплачено до державного бюджету 32,6 млн. грн. (приблизно 24 %) накладених штрафів та пені.

Проблема сплати суб'єктами господарювання штрафів до державного бюджету також підтверджується АМКУ у Звіті про виконання паспорта бюджетної програми станом на 1 січня 2017 року «Керівництво та управління у сфері конкурентної політики, контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції», в якому за прогнозами АМКУ сплати до державного бюджету мали становити на рівні 50 % суми накладених штрафів. Однак до загального фонду надійшло 0,1 %. І відповідне відхилення становить 49,9 %.

Прикладом може слугувати накладений багатомільярдний штраф на ПАТ «Газпром», який на сьогодні не сплачено. АМКУ звернувся з позовом до Господарського суду про стягнення з ПАТ «Газпром» основної суми штрафу в розмірі 86 млрд. грн. та пені за несвоєчасну сплату. Судове провадження триває. Однією з проблем, з якою АМКУ стикається у своїй діяльності, є невиконання його рішень про накладення штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, а також неможливість стягнення пені, нарахованої за несвоєчасну сплату штрафу [72]. Згідно з Законом України «Про захист економічної конкуренції» рішення та розпорядження органів АМКУ, голів його територіальних відділень є обов'язковими для виконання. Разом із тим відповідач, на якого рішенням

органів АМКУ накладено штраф та пеню, має право оскаржити таке рішення повністю або частково до господарського суду у 2-місячний строк з дня його одержання.

Статистика виконання рішень, винесених органами АМКУ, свідчить, що лише незначна (з точки зору сум накладених штрафів) їх частина виконується відповідачами добровільно. Інші рішення оскаржуються відповідачами до суду, а потім, після завершення судових проваджень, потрапляють до органів Державної виконавчої служби для примусового виконання.

У 2016 році у провадженні органів державної виконавчої служби знаходилося 64 накази господарських судів щодо примусового стягнення з суб'єктів господарювання коштів (штрафів, пені) на загальну суму 30,2 млн. гривень. Водночас зазначені кошти до бюджету органами державної виконавчої служби за 2016 рік стягнуто не було.

Органами державної виконавчої служби в 2016 році стягнуто 1,5 млн. грн. з числа рішень, прийнятих органами АМКУ в попередніх роках. У переважній більшості випадків рішення органів АМКУ про накладення значного (орієнтовно понад 50 тис. грн.) штрафу відповідачами добровільно не виконуються, а оскаржуються до господарського суду відповідно до закону. Проходження трьох судових інстанцій у справі про оскарження рішення АМКУ на практиці займає 1–1,5 року (інколи, по складних справах, довше), а у випадках, коли касаційний суд направляє справу на новий розгляд до суду першої інстанції, може займати до трьох років. У разі, якщо за результатами розгляду справи про оскарження рішення АМКУ воно залишається судами в силі, АМКУ надалі повинен звертатися до суду з позовом про примусове виконання, по суті, вже перевіреного судами рішення про накладення штрафу, а також стягнення пені, нарахованої за несвоєчасне невиконання.[72].

Відповідно до напрацьованої судової практики у провадженні про примусове виконання відповідачі вже не мають права оскаржувати рішення

АМКУ по суті (тобто заявляти заперечення щодо незаконності та/або необґрунтованості цього рішення). Водночас таке судове провадження, з урахуванням можливості оскарження в апеляційному або касаційному порядку, фактично триває приблизно ще один рік. Таким чином, з моменту прийняття АМКУ рішення про накладення штрафу за порушення конкурентного законодавства до моменту відкриття виконавчого провадження щодо його примусового виконання проходить фактично 2–2,5 року, а інколи навіть до 4 років.

Відповідно до чинного законодавства у разі, якщо відповідач не виконує рішення добровільно, фактично застосовується процедура подвійної перевірки рішень АМКУ судом. Це невиправдано затягує у часі їх виконання та не може вважатися розумним та ефективним. Цього часу, який становить 2–2,5 року, відповідачеві, як правило, цілком достатньо для того, щоб позбутися всіх активів, переукласти договори та перевести свою операційну діяльність на інші, пов'язані суб'єкти господарювання та розпочати процедуру ліквідації або банкрутства відповідача.

Виконавче провадження про примусове виконання рішення АМКУ, яке може бути відкрите лише після завершення всіх судових проваджень, у такому випадку не дає жодного результату через відсутність у боржника майна або припинення боржника – юридичної особи. Наприклад, у процедурах ліквідації та банкрутства органи АМКУ, маючи дуже часто найбільші за розміром грошові вимоги, є кредиторами останніх черг (у ліквідації – останньої четвертої, у банкрутстві – четвертої щодо стягнення штрафу і шостої щодо стягнення пені), а відтак вимоги АМКУ залишаються незадоволеними та погашаються після задоволення вимог інших кредиторів з пріоритетними вимогами.

Слід констатувати, що АМКУ наділений широкими повноваженнями та значною дискрецією стосовно накладення штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

Водночас, як засвідчує аналіз, статистика примусового виконання рішень АМКУ вказує на низький рівень фактичної сплати штрафів за скоєння правопорушення до державного бюджету. Отже, існує нагальна проблема у забезпеченні примусового виконання рішень АМКУ.

У цьому контексті заслуговують на увагу Рекомендації щодо конкурентного права та політики в Україні ОЕСР в частині необхідності забезпечення безпосереднього правозастосування для рішень АМКУ, які визнано обов'язковими. Зокрема, у Рекомендаціях зазначається, що на сьогодні для того, щоб забезпечити виконання своїх рішень, АМКУ зобов'язаний звернутися в суд, щоб отримати документ про правозастосування, а потім подати цей документ у Державну виконавчу службу України, яка зможе забезпечити виконання рішення АМКУ. Якщо АМКУ зможе безпосередньо забезпечувати виконання своїх рішень, це означатиме, що він отримає можливість скеровувати їх одразу до Державної виконавчої служби України. Це також сприятиме підвищенню ефективності та виконанню стримувальної функції системи покарань за створення картелів. Стосовно підходів щодо нарахування сум штрафів порушникам законодавства про захист економічної конкуренції необхідно наголосити, що питання визначення розміру штрафів багато років залишалось одним із проблемніших в українському антимонопольному регулюванні.

Положення статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції» та статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» визначають дуже широкі дискреційні повноваження Антимонопольного комітету України відносно встановлення розміру штрафів за порушення. Достатньо довгий період часу відсутність чітких критеріїв визначення штрафу дозволяла АМКУ накладати штрафи на власний розсуд. На необхідності розроблення методичного документа, який би встановлював механізм розрахунку штрафних санкцій, неодноразово наголошувала Рахункова палата.

Вперше Рекомендаційні роз'яснення щодо розрахунку штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції були прийняті АМКУ 15.09.2015. Згодом за результатами практики застосування Комітетом положень прийнятого документа він зазнав певних змін.

На цей час підходи Антимонопольного комітету України, які рекомендується застосовувати його органам для визначення розміру штрафів за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, визначаються Рекомендаційними роз'ясненнями від 09.08.2016 № 39-pp «Щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної концентрації».

09.08.2016 Комітет затвердив Рекомендаційні роз'яснення щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», зміни стосуються, зокрема:

- підходу до розрахунку базового штрафу за порушення найбільшої, значної та помірної тяжкості. Так, для його визначення до початкового розміру штрафу застосовуються коефіцієнти, що враховують вплив порушення на суміжні ринки, соціальна значущість товару, а також рівень прибутковості діяльності, пов'язаної з порушенням;

- можливості надання порушником обґрунтованого розрахунку розміру неправомірно отриманої вигоди та/або втрат (збитку) особи (осіб), права яких порушено внаслідок вчинення відповідних порушень законодавства про захист економічної конкуренції, з метою розрахунку базового розміру штрафу [72].

Водночас у Рекомендаційних роз'ясненнях зазначається, що підходи АМКУ до цього питання залишаються незмінними: штраф за антиконкурентні порушення має перевищувати незаконно отриманий

прибуток та мати стримуючий ефект, при цьому не усуваючи суб'єкта господарювання з ринку чи позбавляючи його можливості конкурувати.

Слід відмітити, що прийняття Рекомендаційних роз'яснень підвищило прозорість АМКУ та зробило його рішення прогнозованими для суб'єктів господарювання. Чітко встановлюються основні принципи розрахунку штрафів, сформульовані критерії розподілу порушень залежно від їх тяжкості.

Встановлена двоступенева процедура визначення розміру штрафу. Фактично базовий розмір штрафу, який визначається в рекомендаційних роз'ясненнях, є єдиним для будь-якого порушення. На другому етапі АМКУ, ґрунтуючись на визначених в рекомендаціях умовах, зменшує або збільшує розмір штрафу, зважаючи на наявні обтяжуючі або пом'якшуючі обставини, при цьому перелік останніх не є вичерпним. Таким чином, АМКУ має певну дискрецію при застосуванні пом'якшуючих або обтяжуючих обставин, що повністю відповідає підходу до визначення таких обставин Європейською Комісією.

Надзвичайно важливим залишається забезпечення прозорості в прийнятті рішень і розрахунку штрафів. Так, Рекомендаційні роз'яснення не містять норми щодо відображення розрахунку штрафу в рішенні. Аналіз рішень АМКУ, прийнятих після 09.08.2016 і опублікованих на його сайті, свідчить, що у мотивувальній частині рішення вказується розмір доходу підприємства, перелік обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, розмір штрафу, при цьому розрахунок розміру штрафу не вказується. Стаття 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції» залишає визначення точного розміру штрафу за органами АМКУ залежно від обставин кожної конкретної справи; такі повноваження за своєю природою належать до дискреційних, які реалізуються АМКУ з певною свободою розсуду. Тому, Комітету при накладенні штрафу необхідно змінити підходи до викладення мотивувальної частини рішення при розрахунку остаточної суми санкції.

Аналіз матеріалів справ засвідчив різні підходи Антимонопольного комітету України до визначення розміру доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) при визначенні розміру штрафу за порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Також аналіз засвідчив, що розмір накладених штрафів є доволі низьким для великих суб'єктів господарювання [72].

Враховуючи, що Рекомендаційні роз'яснення є внутрішнім документом АМКУ, відповідно до вимог національного законодавства та з метою надання легітимності цьому документу доцільно поставити питання про його реєстрацію в Міністерстві юстиції України.

Визначальне значення для забезпечення ефективного державного регулювання добросовісної конкуренції має заборона будь-яких форм недобросовісної конкуренції. Особливість заборони недобросовісної конкуренції полягає в тому, що на відміну від окремих видів монополістичної діяльності, що можуть бути дозволені, будь-які форми недобросовісної конкуренції забороняються. Крім того, визначений в ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» генеральний делікт недобросовісної конкуренції надає можливість антимонопольним органам України забороняти будь-які дії в конкуренції, що суперечать добрим та чесним звичаям в господарській діяльності, що надає змогу врахувати всі особливості окремого неправомірного конкурентного діяння та забезпечити належний захист добросовісної конкуренції, незалежно від наявності в тексті певного нормативного акта конкретного складу правопорушення.

Стрімке зростання ролі та значення інтелектуальної діяльності у соціально-економічному розвитку суспільства, утвердження творчої розумової праці як найважливішого чинника успішного виробничого та комерційного функціонування сучасних високотехнологічних підприємств, підвищення їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках загострює проблему створення надійної та ефективної системи

захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Результати інтелектуальної діяльності охороняються у зв'язку з існуванням їхньої ринкової цінності; їх залученням до ринкового обороту, що потребує специфікації відповідних прав власності. Поза системою ринкових відносин така охорона є неможливою і недоцільною. Світовий досвід переконує, що ефективний механізм захисту прав інтелектуальної власності є важливим елементом економічної політики, спрямованої на стимулювання та розвиток наукових досліджень, упровадження інновацій та прискорення науково-технічного прогресу; сприяє залученню інвестицій до інноваційних проєктів, зростанню зайнятості, підвищенню економічного добробуту населення тієї чи іншої країни; стимулює розвиток міжнародної торгівлі, відіграє важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності національних економік у глобальному ринковому середовищі; перетворюється на глобальну проблему, пов'язану з економічною безпекою окремих держав, що вимагає стратегічних підходів до її вирішення на наднаціональному рівні. У доповіді Міжнародної фінансової корпорації (МФК) «Захист інтелектуальної власності, прямі капіталовкладення та трансфер технологій» наголошується на тому, що стан захисту інтелектуальної власності в тій чи іншій країні суттєво впливає на обсяг та структуру іноземних інвестицій. Наприклад, у законодавстві США ступінь захисту прав інтелектуальної власності в певній державі трактується як важливий критерій надання їй економічних пільг у рамках Генеральної системи преференцій. З цією метою проводиться щорічний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо регламентації та практики застосування механізму захисту прав інтелектуальної власності. Таким чином, ефективна система захисту інтелектуальної власності є важливим фактором не тільки національного, а й глобального розвитку [73, с. 338]. Разом з тим варто погодитися з дослідниками, які вказують на те, що там, де існує вільна конкуренція, завжди можливі прояви недобросовісної конкуренції. Це явище спостерігалось в усіх країнах, в усі часи, незалежно

від політичних чи економічних систем. За даними американських дослідників, серед європейських фірм виявилось:

- 9 з 10 фірм у своїх дизайнерських розробках беруть за основу товари конкурентів;

- для половини фірм ці товари є джерелом ідей;

- 46% заявили, що пристосовують для себе товари конкурентів або удосконалюють їх;

- 6% визнали, що просто копіюють ці товари.

У спеціальному дослідженні ASIS, присвяченому масштабам інтелектуальних втрат у матеріальному вираженні, наводиться цифра 5 млрд доларів щорічно [74, с. 12].

Повноваження щодо реалізації державної політики в сфері інтелектуальної власності покладено на Державну службу інтелектуальної власності України, яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки України.

Важливим напрямом державного регулювання добросовісної конкуренції в Україні є належний і ефективний захист прав споживачів. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про захист прав споживачів» забороняється нечесна підприємницька практика. Формами нечесної ділової практики визнаються дії, що відповідно до законодавства визнаються недобросовісною конкуренцією, та будь-яка підприємницька діяльність, що вводить споживача в оману або є агресивною. Захист прав споживачів відповідно до ст. 5 Закону України «Про захист прав споживачів» здійснюють центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів – Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів, місцеві державні адміністрації, органи, що здійснюють державний санітарно-епідеміологічний нагляд, інші державні органи, органи місцевого самоврядування згідно із законодавством, а також суди.

Захист від проявів недобросовісної реклами здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, проте лише в тому разі, якщо можна довести наявність шкоди, що завдається чи може бути завдана особам, державі або суспільству, оскільки відповідно до ст. 26 Закону України «Про рекламу» та ст. 4 Закону України «Про захист економічної конкуренції» державний контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень здійснюються органами Антимонопольного комітету України.

Важливим напрямом державного забезпечення розвитку добросовісної конкуренції є створення ефективної системи захисту національних товаровиробників від недобросовісної конкуренції в зовнішньоекономічній сфері. Комплекс методів захисту вітчизняного товаровиробника ґрунтується на положенні, що навіть за умов домінування загальної тенденції до лібералізації міжнародної торгівлі кожна країна зберігає за собою право застосовувати інструменти регулювання імпорту з метою захисту власних виробників. З метою створення сприятливих умов для розвитку конкурентних відносин держава захищає інтереси власних суб'єктів господарювання не тільки від внутрішніх недобросовісних конкурентів, а й від зовнішніх. Способами обмеження недобросовісної конкурентної практики з боку іноземних товаровиробників є здійснення спеціальних антидемпінгових, антисубсидійних та спеціальних розслідувань, що здійснюються Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі, що діє при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України.

Здійснений аналіз основних заходів державного забезпечення розвитку добросовісної конкуренції надає можливість стверджувати, що сучасна система державного забезпечення характеризується комплексністю підходів до регулювання відносин в сфері добросовісної конкуренції та множинністю

державних органів, що тим чи іншим чином визначають державну політику у сфері підтримки і захисту добросовісної конкуренції в Україні.

2.3. Правове регулювання захисту від недобросовісної конкуренції як ефективна складова розвитку добросовісної конкуренції

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» дії у конкуренції будуть вважатися недобросовісними, якщо вони суперечать торговим і іншим чесним звичаям.

Загальна заборона недобросовісної конкуренції, що міститься в чинному законодавстві України, доповнюється низкою приватних заборон найбільш поширених і небезпечних проявів недобросовісної конкуренції.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» проявами недобросовісної конкуренції є дії у конкуренції, зокрема: неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання; створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції; неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці.

Відповідно до преамбули Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» Закон визначає правові засади захисту суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції та спрямований на встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкуренції при здійсненні господарської діяльності в умовах ринкових відносин. Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» особи, права яких порушено діями, визначеними як недобросовісна конкуренція, можуть звернутися до Антимонопольного комітету України, його територіальних відділень із заявою про захист своїх прав. Зазначимо, що право на звернення надається лише особам, чії права порушені або можуть бути порушені

внаслідок недобросовісних дій. При цьому особа має право самостійно обрати форму і спосіб захисту порушеного права або інтересу. Зокрема, саме це відрізняє механізм захисту прав суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції від механізму виявлення і припинення інших порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Згідно зі ст. 36 Закону України «Про захист економічної конкуренції» органи Антимонопольного комітету України розпочинають розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції за: заявами суб'єктів господарювання, громадян, об'єднань, установ, організацій про порушення їх прав внаслідок дій чи бездіяльності; поданнями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю; власною ініціативою органів Антимонопольного комітету України.

Сучасною тенденцією захисту прав суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції в практиці антимонопольних органів України є непоодинокі випадки застосування положень ст. 36 Закону України «Про захист економічної конкуренції» при виявленні і припиненні фактів недобросовісної конкуренції за ст. 15¹ Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» з метою забезпечення захисту інтересів споживачів від поширення інформації, що вводить в оману.

В переважній більшості випадків особа, що звертається за захистом своїх прав від недобросовісної конкуренції, має на меті припинити порушення та відновити своє порушене право (на відповідні позначення, ділову репутацію, комерційну таємницю), а також має бажання і можливість отримати такий захист. Тобто чинне конкурентне законодавство не передбачає права антимонопольних органів чи інших осіб у разі виявлення фактів недобросовісної конкуренції, крім випадків, передбачених ст. 15¹ Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», розпочати справу з власної ініціативи чи звернутися за захистом прав на користь іншої особи. Специфіка виявлення і припинення фактів недобросовісної

конкуренції у формі поширення інформації, що вводить в оману (ст. 15¹ Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»), пояснюється необхідністю захисту суспільного інтересу та прав суб'єктів господарювання і споживачів на відкриту, чесну та об'єктивну інформацію про товари, роботи і послуги, що обертаються на ринку. В інших випадках об'єктом захисту є приватні інтереси окремих учасників конкурентного змагання, які захищаються лише у випадку звернення їх носія до юрисдикційних органів. При цьому суб'єкт господарювання найбільше зацікавлений у відновленні своїх прав та подальшої участі в конкурентному змаганні, а питання покарання порушника має для суб'єкта господарювання другорядне значення. З огляду на це в ст. 29 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» передбачене право органів Антимонопольного комітету України для відвернення негативних та непоправних наслідків для суб'єктів господарювання внаслідок порушення законодавства в процесі розгляду справи про захист від недобросовісної конкуренції прийняти попереднє рішення про: заборону особі (відповідачу), в діях якої вбачаються ознаки порушення, вчиняти певні дії, в тому числі про блокування цінних паперів; обов'язкове вчинення певних дій, якщо невідкладне вчинення цих дій є необхідним, виходячи із законних прав та інтересів інших осіб.

Ефективність захисту прав і інтересів учасників конкурентного змагання і споживачів від недобросовісної конкуренції в багатьох випадках залежить від обраної добросовісним конкурентом форми і способу захисту порушених прав. Виділяють юрисдикційну (адміністративну та судову) та неюрисдикційну форми захисту прав учасників конкурентного змагання від недобросовісної конкуренції. Юрисдикційний захист здійснюється шляхом звернення особи, чиї права порушено, до спеціально уповноваженого органу державної влади або до повноважного суду. До неюрисдикційного захисту прав вдається сам суб'єкт господарювання з метою захисту власних прав. ЦК України передбачає як один з неюрисдикційних способів захисту – самозахист цивільних прав. Стаття 19 ЦК України проголошує: будь-яка

особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

Способи самозахисту повинні відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідками, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства [75, с. 305]. В господарському обороті, зокрема в конкуренції, доволі часто застосовуються заходи самозахисту, які полягають у періодичній зміні позначень та рекламних матеріалів, упаковки товарів добросовісними суб'єктами господарювання, забезпечення збереження комерційної таємниці шляхом встановлення сучасних систем контролю і захисту інформації.

Найпоширенішою формою захисту прав суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції є адміністративний захист, що є видом юрисдикційного захисту прав учасників конкурентного змагання і здійснюється Антимонопольним комітетом України та його органами в спеціальному позасудовому порядку. Повноваження у сфері захисту від недобросовісної конкуренції наділені також Державна служба інтелектуальної власності, Державна інспекція у справах захисту прав споживачів та Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі. Проте звернення до Антимонопольного комітету України є найбільш поширеною формою адміністративного захисту прав підприємців і споживачів від недобросовісної конкуренції. Забезпечення ефективного захисту від недобросовісної конкуренції є не правом, а обов'язком антимонопольних органів, тобто саме антимонопольні органи у разі виявлення порушення законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема і у разі виявлення фактів недобросовісної конкуренції, мають надати відповідні роз'яснення суб'єкту господарювання щодо виявлених ознак порушення та рекомендації щодо їх усунення.

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» процесуальні засади діяльності органів Антимонопольного комітету України щодо захисту від недобросовісної конкуренції, зокрема розгляд справ про недобросовісну конкуренцію, порядок виконання рішень та розпоряджень органів Антимонопольного комітету України, оскарження та гарантії учасників процесу, інші питання щодо захисту від недобросовісної конкуренції регулюються законодавством про захист економічної конкуренції. На жаль, ані в Законі України «Про захист економічної конкуренції», ані в Правилах розгляду заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції [76] не враховано особливості виявлення і припинення фактів недобросовісної конкуренції, особливості збирання, закріплення та оцінки доказів у справах про недобросовісну конкуренцію, специфіка прийняття рішень. З одного боку, така ситуація дозволяє добросовісним суб'єктам господарювання самостійно обирати не тільки форми і способи захисту прав на чесну та добросовісну конкуренцію, а й звертатися за захистом в тих випадках, коли має місце будь-яке порушення чи применшення їх прав на добросовісну конкуренцію, надавати будь-які докази (усні, письмові, речові, висновки експертів, результати соціологічних опитувань, нотаріально завірени роздруковки Інтернет-сторінок та ін.), що підтверджують факт вчинення порушення, вимагати застосування ефективних заходів захисту їх прав і законних інтересів. На нашу думку, добросовісний суб'єкт господарювання повинен мати переваги щодо захисту своїх прав як в матеріальному, так і в процесуальному аспектах. З іншого боку, наявність законодавчої невизначеності щодо специфіки доведення фактів недобросовісної конкуренції має і негативну сторону з огляду на те, що в практиці достатньо часто трапляються випадки, коли недобросовісні конкуренти звертаються до юрисдикційних органів за захистом від проявів недобросовісної конкуренції зловживаючи цим правом.

В процесі встановлення факту недобросовісної конкуренції основою для прийняття рішення є оцінка відповідності дій суб'єкта господарювання торговим і іншим чесним звичаям, вимогам добросовісності, розумності та справедливості. При цьому більшість недобросовісних дій є правопорушенням, виходячи з самого факту їх вчинення. Оцінка добросовісності чи недобросовісності певних дій майже завжди враховує особливості господарської діяльності на певному ринку, правила та чесні звичаї, що мають вплив на поведінку суб'єкта господарювання, сприйняття відповідної поведінки конкурентами і споживачами суб'єкта господарювання. Важливе значення при встановленні факту порушення має обґрунтованість вимог сторін спору, яка може бути пов'язана зі встановленням факту первинності використання чи реєстрації прав на позначення чи інші об'єкти виключних прав суб'єктів господарювання. Слід зазначити, що в багатьох випадках при прийнятті рішення до уваги береться не реальний стан справ на ринку чи дії суб'єктів господарювання та фактично доведено право на певний об'єкт інтелектуальної власності, а його суб'єктивне сприйняття конкурентами і споживачами. В багатьох випадках це призводить до того, що при колегіальному розгляді справ про недобросовісну конкуренцію думки спеціалістів та державних чиновників розділяються майже навпіл і рішення приймаються з мінімальною перевагою голосів, що досить часто є підставою для подальшого оскарження рішень Антимонопольного комітету України в господарському суді. З огляду на це, намагаючись забезпечити об'єктивність при прийнятті рішень, у справах про недобросовісну конкуренцію органи Антимонопольного комітету України використовують різні способи підтвердження та об'єктивації факту вчинення порушення та його кваліфікації (експертні висновки, опитування споживачів та підприємців, соціологічні дослідження та ін.). Проте використання таких способів доведення факту порушення, за винятком експертних висновків, чинним законодавством не регламентовані. Значна кількість порушень конкурентного законодавства у формі недобросовісної конкуренції має місце

в інформаційній сфері, що за умов швидкого розвитку інформаційних технологій вимагає також законодавчого врегулювання особливостей їх виявлення і припинення. Зокрема, істотною проблемою є встановлення самого факту порушення та його документування при розміщенні інформації в Інтернеті чи використанні Інтернет-реклами. Має свою специфіку і встановлення фактів неправомірного використання чужої ділової репутації та комерційних секретів, проте чинне конкурентне законодавство не враховує та не регламентує відповідні аспекти процесуальної діяльності антимонопольних органів щодо забезпечення захисту від недобросовісної конкуренції.

В процесі реалізації своїх повноважень щодо забезпечення захисту від недобросовісної конкуренції органи Антимонопольного комітету України приймають обов'язкові до виконання рішення, які, по суті, є способами захисту порушених прав добросовісних учасників конкурентного змагання. Рішення антимонопольних органів як акт правозастосування виконує низку функцій, зокрема: присікальну (на підставі рішення, а в окремих випадках попереднього рішення, недобросовісні суб'єкти господарювання мають припинити вчинення правопорушення), превентивну (застосування заходів примусового характеру до порушників надає змогу суб'єктам господарювання оцінити переваги і небезпеки добросовісного конкурентного змагання та у разі необхідності скоригувати власну поведінку), штрафну (каральну), застосування заходів юридичного примусу до порушників добросовісного конкурентного змагання призводить не тільки до матеріальних втрат через сплату штрафів, а й завдає шкоди діловій репутації, призводить до формування негативного іміджу окремого суб'єкта господарювання, а в кінцевому випадку може призвести до поступового зниження інвестиційної привабливості держави в цілому, тобто незважаючи на те, що недобросовісні дії в конкуренції мають на меті забезпечити перемогу окремого суб'єкта господарювання в боротьбі за споживача та

прибуток, негативний вплив від цих дій зазнають як окремі суб'єкти господарювання, споживачі, так і держава, суспільство в цілому.

Серед способів захисту прав добросовісних учасників конкурентного змагання і споживачів виділяють: визнання факту недобросовісної конкуренції; припинення недобросовісної конкуренції; офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей; застосування штрафних санкцій.

Найбільш ефективними способами захисту прав учасників конкурентного змагання є визнання факту порушення та застосування штрафних санкцій до порушників. Застосування такого способу захисту як визнання факту вчинення недобросовісної конкуренції має важливе теоретичне і практичне значення. Важливість такого рішення антимонопольних органів пояснюється тим, що визнання факту вчинення недобросовісної конкуренції однією стороною правовідносин підтверджує добросовісність поведінки та обґрунтованість вимог особи, що зверталася за захистом, підтверджує ризиковість та професійність діяльності суб'єкта господарювання [77, с. 185] в конкурентному змаганні, наявність переваг в конкуренції, якими володіє добросовісна сторона (наявність пріоритетів, позначень, товарів, ділової репутації), є підставою для припинення недобросовісних дій з боку порушника, застосування штрафних санкцій до порушника, відшкодування майнової та немайнової шкоди, завданої порушником, застосування заходів адміністративної та кримінальної відповідальності за наявності достатніх підстав. Разом з цим прийняття антимонопольними органами рішення про визнання факту вчинення порушення створює підстави до подальшого уточнення ознак недобросовісних конкурентних дій, особливостей кваліфікації окремих порушень та розвитку теорії конкурентного права.

Значний захисний ефект має можливість застосування органами Антимонопольного комітету України штрафних санкцій за вчинення недобросовісної конкуренції. Розмір штрафних санкцій визначається ст. 21

Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Згідно з нею вчинення суб'єктами господарювання дій, визнаних як недобросовісна конкуренція, тягне за собою накладення штрафу у розмірі до п'яти відсотків доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єкта господарювання за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. Якщо доходу (виручки) немає або відповідач на вимогу органів Антимонопольного комітету України, голови його територіального відділення не надав відомостей про розмір доходу (виручки), штраф накладається у розмірі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Загальна сума штрафів, що стягуються органами Антимонопольного комітету України за недобросовісну конкуренцію, постійно зростає, про що свідчать щорічні звіти Антимонопольного комітету України.

Істотний проконкурентний та захисний вплив на розвиток добросовісної конкуренції в Україні мають положення ст. 26 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» та ст. 256 ГК України, відповідно до яких у разі встановлення факту дискредитації в діях суб'єкта господарювання Антимонопольний комітет України може прийняти рішення про офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей. Зазначимо, що спростування відомостей є додатковим заходом юридичної відповідальності, що застосовується до порушників. Проте важливість цього заходу юридичної відповідальності полягає не стільки в правовідновлювальному ефекті його застосування, скільки в тому проконкурентному ефекті, який має спростування поширених неправдивих, неточних або неповних відомостей з боку порушника, що не тільки визнає факт вчинення порушення, а й сповіщає про цей факт контрагентів, конкурентів та споживачів.

Крім того, органи Антимонопольного комітету України мають право відповідно до ст. 46 Закону України «Про захист економічної конкуренції»

надавати рекомендації суб'єктам господарювання стосовно припинення дій, які містять ознаки порушення законодавства про захист недобросовісної конкуренції, усунення причин виникнення цих порушень і умов, що їм сприяють, а у разі, якщо порушення припинено, – щодо вжиття заходів для усунення наслідків цих порушень. Рекомендації органів Антимонопольного комітету України підлягають обов'язковому розгляду органами чи особами, яким вони надані. Про результати їх розгляду Антимонопольному комітету України, його територіальному відділенню повідомляється у десятиденний строк з дня отримання рекомендацій, якщо органами Антимонопольного комітету України не продовжено цей строк.

За умови виконання положень рекомендацій у разі, якщо порушення не призвело до суттєвого обмеження чи спотворення конкуренції, не завдало значних збитків окремим особам чи суспільству та вжито відповідних заходів для усунення наслідків порушення, провадження у справі про порушення законодавства про захист економічної конкуренції не розпочинається, а розпочате провадження закривається.

Застосування адміністративної форми захисту прав конкурентів та споживачів від проявів недобросовісної конкуренції є надійною та ефективною гарантією реалізації їх прав та інтересів в процесі конкурентного змагання. Проте, варто звернути увагу на суттєві недоліки такої форми захисту прав. Зокрема, відсутність чітких строків розгляду справ (можливість їх неодноразового продовження), недостатня урегульованість процедури збирання і надання доказів, не врахування в чинному законодавстві особливостей процесуальної діяльності антимонопольних органів при виявленні і припиненні фактів недобросовісної конкуренції, відсутність в законодавстві чітких меж застосування штрафних санкцій при вчиненні недобросовісної конкуренції та інше.

Для підвищення ефективності та дієвості захисту від недобросовісної конкуренції надзвичайно важливе значення має розширення практики застосування судового захисту прав і законних інтересів суб'єктів

господарювання та споживачів. Визначальною тенденцією останнього часу стало те, що господарські суди почали самостійно приймати до розгляду окремі справи за фактами недобросовісної конкуренції. Разом з тим при оскарженні рішень антимонопольних органів суди покликані дати об'єктивну правову оцінку доказам обставин, що стали підставами для прийняття антимонопольними органами відповідних рішень за фактами недобросовісної конкуренції, що в кінцевому підсумку створює правову базу прецедентів, які мають принципове значення для вдосконалення правозастосовчої практики.

Використання суб'єктом господарювання адміністративної форми захисту права на добросовісну конкуренцію шляхом звернення до антимонопольних органів України не позбавляє особу права на звернення до господарського суду. Останнім часом суб'єкти господарювання дедалі частіше звертаються до суду з метою захисту власних прав і інтересів від проявів недобросовісної конкуренції. Це пояснюється тим, що саме в судовому засіданні вони можуть чітко викласти свою позицію та надати докази, крім того, суд при прийнятті рішення щодо визнання чи невизнання недобросовісної конкуренції не обмежений нормами конкурентного законодавства, а лише обов'язком прийняти справедливе судове рішення, спрямоване на захист прав добросовісного учасника конкурентного змагання. Використання судової форми захисту прав суб'єктів господарювання надає змогу в одному судовому рішенні реалізувати весь спектр засобів захисту: визнання факту недобросовісної конкуренції в діях недобросовісного учасника конкурентного змагання, зобов'язання порушника припинити дії та отримати відшкодування шкоди, завданої таким порушенням тощо.

Підставами для зміни, скасування чи визнання недійсними рішень органів Антимонопольного комітету України відповідно до ст. 59 Закону України «Про захист економічної конкуренції» є: неповне з'ясування обставин, які мають значення для справи; не доведення обставин, які мають значення для справи і які визнано встановленими; невідповідність висновків,

викладених у рішенні, обставинам справи; порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального права.

При оскарженні рішень Антимонопольного комітету України чи його органів суб'єкти господарювання не тільки мають вказати на власну незгоду з прийнятим Антимонопольним комітетом України рішенням, а й вказати на власні права і інтереси, які порушуються внаслідок прийняття такого рішення.

Досить часто в процесі оскарження рішень антимонопольних органів щодо встановлення факту вчинення недобросовісної конкуренції та застосування санкцій сторони намагаються обґрунтувати необхідність перегляду рішення антимонопольних органів в процесі судового розгляду. Така позиція є обґрунтованою і позитивною, оскільки лише за умови забезпечення змагальності сторін в процесі господарського судочинства суддя має можливість встановити реальні обставини справи та дослідити докази, визначити причини і мотиви порушення, які, враховуючи суб'єктивний характер більшості порушень у сфері добросовісної конкуренції, має найбільш вагомим значення для прийняття справедливого і обґрунтованого судового рішення ніж будь-які інші докази.

Реалізація права на судовий захист від недобросовісної конкуренції не позбавляє права застосовувати в процесі здійснення господарської діяльності способи самозахисту.

Право на самозахист знайшло своє законодавче закріплення в Конституції України та ЦК України, які передбачають право особи на самозахист за допомогою будь-яких дій незалежно від їх характеру – головне, щоб ці дії не суперечили закону та моральним засадам суспільства. Сучасною тенденцією захисту прав учасників конкурентного змагання на вільну та добросовісну конкуренцію є розширення сфери застосування різних способів самозахисту. До способів самозахисту прав учасників конкурентного змагання можна віднести: спростування недостовірної інформації про суб'єкта господарювання, його товари чи діяльність;

поширення в спеціалізованих виданнях результатів маркетингових та експертних досліджень; застосування технічних засобів для охорони та збереження комерційних секретів та об'єктів інтелектуальної власності. Всі перераховані способи можна умовно поділити на дві групи: власне способи самозахисту та способи, в яких поєднуються ознаки охорони і самозахисту прав учасників конкурентного змагання. Власне, способи самозахисту вчиняються суб'єктами господарювання в тих випадках, коли порушення вчинене або існує велика вірогідність його вчинення (наприклад, суб'єкт господарювання вдається до дискредитації діяльності конкурента чи поширює інформацію про товари, роботи і послуги, що вводять в оману і можуть вплинути на вибір контрагентів та споживачів). За таких умов суб'єкт господарювання, чий права порушені, має можливість звернутися до відповідного засобу масової інформації з вимогою про спростування цієї інформації чи може розмістити відповідь на необґрунтовані зауваження та недоліки. В окремих випадках ефективними способами підтвердження обґрунтованості переваг і одночасно способами захисту прав учасників конкурентного змагання виступають результати незалежних маркетингових досліджень (в яких порівнюються якісні та кількісні характеристики діяльності суб'єктів господарювання, їх товарів, робіт та послуг), результати участі в авторитетних виставках і конкурсах товарів і послуг суб'єктів господарювання або самих суб'єктів господарювання.

В сучасних умовах розвитку конкурентних відносин використання суб'єктами господарювання самостійних та адекватних способів самозахисту права на добросовісну конкуренцію є важливою складовою всієї системи підтримки і захисту добросовісної конкуренції в Україні, без якої неможливо забезпечити подальший розвиток конкурентних відносин в нашій державі. Розвиток самозахисту прав і інтересів учасників конкурентного змагання буде залежати від бажання і готовності суб'єктів господарювання захищати порушені права, від їх самовідповідальності перед контрагентами, споживачами та суспільством.

Таким чином, захист прав і законних інтересів учасників конкурентного змагання від недобросовісної конкуренції можна визначити як систему заходів з захисту прав учасників конкурентного змагання та споживачів, які здійснюються відповідно до законодавства суб'єктами господарювання і споживачами самостійно або через уповноважених осіб, що спрямовані на запобігання, виявлення і припинення недобросовісних дій суб'єктів господарювання в умовах конкуренції, усунення перешкод в реалізації прав суб'єктів господарювання на добросовісну конкуренцію, забезпечення умов для розвитку добросовісної конкуренції на ринку.

Висновки до розділу 2 .

Державне забезпечення розвитку добросовісної конкуренції в Україні спрямоване на формування та застосування високих європейських стандартів розвитку економічної конкуренції в цілому. Першочергового значення за таких умов набувають заходи зі сприяння, стимулювання і підтримки розвитку конкуренції.

До стимулюючих, перш за все, слід віднести заходи, спрямовані на збільшення кількості конкурентоспроможних суб'єктів господарювання. При цьому йдеться як про збільшення кількості суб'єктів, що діють на одному ринку, так і про збільшення кількості суб'єктів господарювання, що діють на суміжних ринках, та незалежних посередницьких структур.

Підтримці конкуренції сприяє також використання різних форм торгівлі, зокрема біржової; застосування конкурентних способів укладання договорів. Перспективним напрямом державного регулювання є сприяння розвитку добросовісної конкуренції в сфері внутрішньої торгівлі, а також запровадження конкурентних механізмів у сфері державних закупівель та державної допомоги.

Поряд із заходами підтримки і стимулювання розвитку конкурентних відносин на ринку в Україні мають застосовуватися заходи, спрямовані на

обмеження та захист конкуренції. Формами обмежувальної ділової практики є узгоджені дії, економічна концентрація та монополістичні правопорушення.

Визначальне значення для забезпечення ефективного державного регулювання добросовісної конкуренції має заборона будь-яких форм недобросовісної конкуренції. Захист прав і законних інтересів учасників конкурентного змагання від недобросовісної конкуренції можна визначити як систему заходів захисту прав учасників конкурентного змагання та споживачів, які здійснюються відповідно до законодавства суб'єктами господарювання і споживачами самостійно або через уповноважених осіб, що спрямовані на запобігання, виявлення і припинення недобросовісних дій суб'єктів господарювання в умовах конкуренції, усунення перешкод в реалізації прав суб'єктів господарювання на добросовісну конкуренцію, забезпечення умов для розвитку добросовісної конкуренції на ринку. Ефективність захисту прав і інтересів учасників конкурентного змагання і споживачів від недобросовісної конкуренції в багатьох випадках залежить від обраної добросовісним конкурентом форми і способу захисту порушених прав. Можна виділити юрисдикційну (адміністративну та судову) та неюрисдикційну форму захисту прав учасників конкурентного змагання від недобросовісної конкуренції. Сучасною тенденцією захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів від недобросовісної конкуренції є: розширення сфери застосування судового захисту та самозахисту прав суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції; визнання за споживачами права на захист своїх прав від недобросовісної конкуренції з боку суб'єктів господарювання; поступове збільшення штрафних санкцій за порушення конкурентного законодавства з одночасним зменшенням випадків добровільного виконання рішень антимонопольних органів України.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ ПІДТРИМКИ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Саморегулювання діяльності учасників господарської діяльності – важливий чинник розвитку добросовісної конкуренції

Сьогодні в подоланні проявів недобросовісної конкуренції держава, як регулятор ринкових відносин, в багатьох випадках спирається на ресурси саморегулюючих організацій – таких, як торгово-промислові палати, спілки та союзи промисловців і підприємців, асоціації товаровиробників тощо.

Переваги саморегулювання полягають у тому, що саморегулюючі організації, взаємодіючи в щоденному режимі з учасниками бізнесу, мають всю необхідну інформацію про особливості їх роботи, методи недобросовісної конкуренції та зловживання в ринковому суперництві, мають можливість швидко та ефективно вирішувати внутрішні проблеми як організації, так і її учасників. Окремі морально-етичні проблеми здійснення професійної діяльності та недобросовісної конкуренції під силу вирішувати тільки організаціям саморегулювання. Як правило, норми саморегулювання є більш гнучкими, вони легше адаптуються до мінливих обставин господарської діяльності порівняно з державним регулюванням, використання заходів саморегулювання значно знижує витрати моніторингу виконання встановлених стандартів і правил діяльності, підвищує дієвість контролю.

Поряд з перевагами саморегулювання характеризується об'єктивними недоліками:

1) з боку суспільства існує певна недовіра щодо здатності підприємницьких співтовариств самостійно забезпечити регулювання певної сфери і контроль за дотриманням встановлених правил і норм;

2) наявність суперечки між завданням захисту інтересів власних членів та бізнесу в цілому і необхідністю діяти в інтересах суспільства;

3) діяльність підприємницьких співтовариств може призводити до обмеження конкуренції: створення додаткових бар'єрів входу на ринок (високі членські внески); витіснення з ринку організацій-аутсайдерів; підвищення цін на товари та послуги.

4) відсутність гарантій безпеки і ефективного розвитку ринку в умовах обмеженої конкуренції;

5) висока ймовірність авторитарності керівництва і неформального підходу до контролю діяльності окремих учасників співтовариства [78].

Саморегулювання прийнято поділяти на добровільне, делеговане та змішане (спільне) [79, с. 52]. Добровільне саморегулювання передбачає встановлення і підтримку правил учасниками системи без будь-якої підтримки схвалення або захисту з боку держави. Делеговане саморегулювання має місце в тих випадках, коли держава передає низку функцій по регулюванню ринку організації саморегулювання (наприклад, на ринку цінних паперів) та визначає загальні права і обмеження діяльності подібних організацій. При змішаному саморегулюванні саморегулювним організаціям передається лише частина функцій, тоді як за державою залишається тільки частина повноважень примусового характеру [80, с. 17].

Добровільне саморегулювання має місце переважно в сфері професійних об'єднань (адвокатів, нотаріусів, фармацевтів). Яскравим прикладом добровільного саморегулювання в сфері конкуренції є діяльність Міжнародної ліги конкурентного права (LIDC), а також Асоціації протидії недобросовісній конкуренції, що створена в Україні. Метою діяльності цих організацій є формування чесних звичаїв і правил в підприємництві та створення надійної системи підтримки та допомоги суб'єктам

господарювання при здійсненні ними захисту від проявів недобросовісної конкуренції.

В діяльності саморегульованих організацій найважливішу роль відіграє мораль та етика професійної поведінки, яка, за певних умов, є більш жорсткою ніж будь-які заходи державного регулювання і захисту.

У деяких країнах значна частина санкцій, які мають на меті захист інтересів споживачів від недобросовісної конкуренції, передбачена в межах системи добровільного саморегулювання, створеного у рекламному бізнесі (особливо в Італії, Нідерландах та Великій Британії). Основою такого саморегулювання є правила і кодекси професійної етики. Наприклад, Міжнародний кодекс рекламної практики Міжнародної торгової палати (МТП) сьогодні є основою саморегулювання рекламного ринку в 17 країнах Європи [81]. Причому в деяких країнах він діє безпосередньо, а в інших на його основі прийняті національні кодекси. Міжнародний кодекс може застосовуватися судами як довідковий документ у рамках відповідного законодавства. Специфікою застосування заходів саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції є те, що в тих країнах, в яких системи діють ефективно, значно зменшується необхідність державного втручання в регулювання стосунків у комерційних і промислових галузях, в яких діє саморегулювання [74, с. 88].

В Україні саморегулівні організації діють в організаційно-правових формах, передбачених для об'єднань підприємств відповідно до ст. 118 та 120 ГК України. Для створення цих об'єднань учасники мають погодити їх статутні документи та отримати дозвіл Антимонопольного комітету України, якщо їх створення може негативно вплинути на стан розвитку конкуренції на ринку або істотно його погіршити. Більшість саморегулівних організацій в Україні створена у формі асоціацій. Згідно зі ст. 48 та 49 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» об'єднання професійних учасників фондового ринку набуває статусу саморегулівної організації (далі – СРО) за певним видом професійної діяльності на фондовому ринку з дня надання

йому статусу СРО Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, яка може прийняти рішення про делегування СРО регуляторних повноважень. Сенс набуття статусу саморегулювальної організації полягає в тому, що вона володіє певними функціями, притаманними органам державної влади [82, с. 138–140]. Об'єднання професійних учасників фондового ринку, включаючи об'єднання, що набуло статусу СРО, має повноваження щодо впровадження норм професійної етики у практичній діяльності учасників об'єднання; розроблення і затвердження методичних рекомендацій щодо: провадження відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку; впровадження ефективних механізмів розв'язання спорів, пов'язаних з професійною діяльністю учасників об'єднання; моніторинг дотримання Статуту та внутрішніх документів об'єднання його учасниками. Крім того, СРО має повноваження щодо: розроблення і затвердження обов'язкових для виконання членами СРО Правил (стандартів) провадження відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку, за винятком тих Правил (стандартів), які прямо встановлені законом; розроблення заходів, спрямованих на запобігання порушенням членами СРО норм законодавства та внутрішніх документів СРО, у тому числі при припиненні ними своєї професійної діяльності; застосування заходів дисциплінарного впливу до членів СРО у разі виявлення порушень Статуту СРО, внутрішніх документів СРО. Таким чином, саморегулювальні організації на фондовому ринку поєднують функції саморегулювання та державного регулювання, забезпечуючи умови для функціонування і розвитку фондового ринку України.

Інститут СРО є інструментом захисту суб'єктів господарювання від надмірного державного контролю та необґрунтованого втручання держави в господарську діяльність. СРО, з одного боку, регулюють відносини між суб'єктами господарювання і споживачами, а з іншого – забезпечують комунікативні зв'язки між суб'єктами господарювання і державою в особі органів державного управління і контролю.

Наприклад, розвиток системи саморегулювання господарської діяльності на страховому ринку нерозривно пов'язаний з процесами демонополізації і створенням приватних страховиків. Декретом Кабінету Міністрів України «Про страхування» було законодавчо закріплено створення і функціонування Ліги страхових організацій України як добровільного об'єднання страховиків [83, с. 11].

Нині на страховому ринку України діє три добровільних професійних об'єднання, а саме: Ліга страхових організацій України, Асоціація «Страховий бізнес» та Українська федерація убезпечення. Загальна кількість членів цих об'єднань не перевищує 130 страхових компаній.

Змішане саморегулювання, частіше за все, застосовується на страховому та рекламному ринках, оскільки вся історія регулювання правовідносин у сфері реклами демонструє паралельний розвиток правових ідей і саморегулювання [4, с. 240]. Кодекси організацій саморегулювання містять положення, що підкреслюють ідентичність цілей регулювання і саморегулювання, зовнішнього і внутрішнього контролю. Міжнародний кодекс рекламної практики Всесвітньої торгової палати, що визначає принципи діяльності саморегулюючих організацій в рекламі у світі, визначає, що вся реклама має відповідати чинному законодавству, бути чесною і правдивою. Кожне рекламне повідомлення має відображати належну міру соціальної відповідальності осіб, відповідати принципам правомірного ведення бізнесу і його соціальної відповідальності. Проте кожна держава самостійно визначає рівень співпраці між учасниками ринку і державою, наприклад, у Бельгії тривалий час діяв спеціальний суд з рекламної етики. Він здійснював розслідування за результатами моніторингу в найбільш критичних сферах реклами. До них відносять питання належної реклами косметичних і лікарських засобів, ринку зайнятості, надання фінансових послуг, реклами ювелірних виробів. Цей орган здійснював попередній консалтинг рекламодавців і розповсюджувачів реклами, що, зокрема, не здійснюють, як правило, органи державної влади. У сфері інтересів

спеціального суду також знаходилися питання безпеки і етики подання інформації, тобто ті аспекти рекламування, які традиційно не охоплювалися державним регулюванням. У США система саморегулювання на ринку рекламних послуг (Better Business Bureau) діє і понині. Вона контролює правила здійснення рекламної діяльності, бореться із зловживаннями в цій сфері, забезпечує реалізацію позасудового вирішення суперечок між бізнесом і споживачами [84, с. 13].

Не будучи по своїй суті державним регулюванням (за винятком окремих видів делегованого саморегулювання [85, с. 18]) саморегулювання є специфічним видом правового регулювання. Саморегулювання передбачає самостійну, ініціативну діяльність суб'єктів господарювання для досягнення власних цілей в межах чинного законодавства, спрямовану на впорядкування суспільних відносин завдяки створенню правил та приписів. При цьому суб'єкти господарювання, діяльність яких регулюється, мають можливість легально і оперативно впливати на діяльність суб'єкта саморегулювання [86, с. 26].

Зазначимо, що у створенні та функціонуванні організацій саморегулювання господарської діяльності зацікавлені всі учасники господарських відносин. Учасники саморегулювальних організацій отримують можливість користуватися перевагами, що надає організація: участь в організації, що має позитивну репутацію, підвищує рейтинг учасника; доступ до інформації про стан та перспективи розвитку ринку; можливість користуватися позначеннями, закріпленими за організацією, та колективними позначеннями; участь в організації створює умови «спокійного життя» для її учасників, оскільки ділова активність конкурентів контролюється за умовами участі в організації. Крім того, учасники організації мають можливість вирішити всі колізії та спірні питання господарської діяльності в межах організації, що надасть можливість знизити витрати і мінімізувати іміджеві втрати тощо. Для суб'єктів господарювання учасників ринку, що не є учасниками саморегулювання, позитив від створення організацій

саморегулювання полягає в тому, що правила і технічні стандарти, які, як правило, вводять учасники саморегулювання, з часом поширюються на весь ринок, а за таких умов навіть не члени організацій отримують доступ до новацій та нових технічних стандартів не витрачаючи кошти та інші ресурси на вступ.

Основним суспільним благом, що виникає внаслідок діяльності саморегулювальних організацій, є встановлення і підтримання правил ведення бізнесу. Важливе значення для розвитку господарської діяльності має також запровадження системи позасудового вирішення суперечок. Системи позасудового врегулювання спорів можуть розвиватися і поза організацій саморегулювання. Так, з 27 організацій з вирішення спорів в господарській діяльності, що підтримуються омбудсменом у Великій Британії та Ірландії, приблизно третина функціонує як незалежні державні агентства, що фінансуються державою, тоді як інші є елементами системи саморегулювання бізнесу (фінансуються і керуються бізнесом) [4, с.245]. Системи позасудового врегулювання спорів різняться в кожній країні залежно від правової системи та правових традицій. Однак більшість з них має такі загальні риси: рішення органу з врегулювання спорів є обов'язковим для фірми-члена організації саморегулювання і, якщо дозволяє правова система, то і для інших учасників ринку; процедура розгляду спору безкоштовна для споживача і значно дешевша для компанії порівняно з судовою процедурою; рішення приймається не тільки на підставі відповідного законодавства, а й на основі кодексів ділової поведінки організацій саморегулювання, здорового глузду і міркувань справедливості [87, с. 126]. На відміну від судової процедури розгляд спорів носить конфіденційний характер. Як правило, процедура позасудового вирішення спорів є тріступеневою. Спочатку споживач або конкурент має самостійно вступити в контакт з відповідачем. Багато систем позасудового врегулювання спорів просто відмовляються приймати скарги, якщо спочатку така скарга не була спрямована в компанію, до якої є претензії. Якщо самостійні переговори

споживача з компанією не увінчалися успіхом, то організуються неформальні переговори за посередництва представника структури з врегулювання спорів. На цьому етапі представник такої структури діє не як суддя, а як медіатор, допомагаючи сторонам домовитися. Якщо конфлікт не залагоджено і на цій стадії, то проводиться формальне слухання та виноситься формальне рішення за спеціальною процедурою. При цьому процедура в будь-якому випадку значно менше формалізована, ніж судовий розгляд. Рішення подібного квазісудового органу в більшості країн є обов'язковим для сторін, якщо попередньо вони підписали згоду на вирішення спору таким органом [88]. Як свідчить практика, більшість суперечок вирішуються вже на перших двох стадіях. Так, у 1996 році британським банківським омбудсманом було розглянуто 6167 скарг, з них формальний розгляд знадобився лише в 184 випадках (менше 3%), омбудсманом будівельних товариств було розглянуто 87 справ із 11375 (менше 1%) [89].

Елементи саморегулювання містять також корпоративні акти, зокрема засновницькі договори та статuti, що визначають правила організації та здійснення господарської діяльності в межах об'єднання, між корпорацією та її членами, а також інші акти, що визначають умови співпраці між корпорацією та іншими учасниками ринку. Корпоративні акти саморегулювання надають можливість врегулювати як внутрішні корпоративні відносини, так і певною мірою зовнішні відносини між контрагентами, контролюючими органами і корпорацією, її учасниками та органами управління. Особливістю корпоративних актів саморегулювання є те, що вони містять самозобов'язання осіб щодо виконання правил і принципів корпорації, закріплюють спільну позицію учасників, передбачають добровільність виконання приписів та відповідальність за їх виконання. До корпоративних актів саморегулювання відносять кодекси корпоративної етики, правила етичної поведінки представників корпорацій, а також акти про нерозголошення корпоративних таємниць та ноу-хау.

Незважаючи на локальний характер цих актів, їх прийняття і впровадження може істотно вплинути на розвиток господарської діяльності.

Існування і функціонування саморегулювальних організацій передбачає необхідність розробки і впровадження правил та стандартів у сфері саморегулювання. Саме цими правилами визначаються умови доступу на ринок та особливості здійснення діяльності членами саморегулювальних організацій. Наприклад, відповідно до проекту Порядку реєстрації саморегулювальних організацій у сфері архітектурної діяльності передбачено, що прийняті правила та стандарти підприємницької чи професійної діяльності обов'язкові для виконання всіма членами саморегулювальної організації, вони визначають: вимоги до членів саморегулювальної організації, якості їх товарів, робіт та послуг на рівні не нижчому, ніж визначено вимогами законодавства, будівельними нормами, державними стандартами та правилами; механізми контролю за дотриманням правил та стандартів підприємницької чи професійної діяльності; процедури внутрішньої сертифікації членів саморегулювальної організації з метою здійснення контролю за якістю наданих ними товарів, виконаних робіт (послуг); механізм відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок надання членами саморегулювальної організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості. Правила та стандарти підприємницької діяльності і зміни до них підлягають погодженню з Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Важливим для врегулювання господарських правовідносин є договірне саморегулювання. В сучасних умовах розвиток договірної саморегуляції суспільних відносин їх учасниками перетворює договір на універсальну правову форму координації діяльності між особами та їх спільнотами і свідчить не тільки про саморозкриття, актуалізацію вже закладених в ньому можливостей, а про зміну самої суті господарських відносин, про бажання учасників свідомо і відповідально впливати на їх розвиток. Сторони господарського договору, добровільно вступаючи в договірні відносини,

вважають себе зобов'язаними та відповідальними перед контрагентами та третіми особами не тільки за результат, а й за весь процес виконання договору. Завдяки укладенню господарського договору сторони, за певних умов, отримують можливість контролювати та впливати на господарську діяльність одне одного. Саме з огляду на це чинне господарське конкурентне законодавство зобов'язує учасників господарської діяльності дотримуватися певних правил при вчиненні узгоджених дій (ст. 14 Закону України «Про захист економічної конкуренції») або отримувати дозвіл на вчинення окремих видів узгоджених дій (ст. 10 Закону України «Про захист економічної конкуренції»), якщо їх вчинення або наслідки можуть негативно вплинути на економічну конкуренцію на ринку.

Останнім часом в Україні дедалі більше проявляється тенденція до створення і застосування галузевих правил професійної етики, які регламентують поведінку не лише окремого суб'єкта господарювання, а багатьох учасників відповідної галузі. Зокрема, протягом останніх років суб'єктами господарювання були розроблені та погоджені з Антимонопольним комітетом України правила професійної етики на ринку алкогольних напоїв, мобільного зв'язку, діяльності банків і страхових компаній, кондитерських виробів та фармацевтики.

Розробка цих правил пов'язана передусім з тим, що:

– відповідно до ст. 33 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» правила професійної етики у конкуренції можуть використовуватись при укладанні договорів, а також при розробці установчих та інших документів суб'єктів господарювання;

– такі галузеві правила можуть врегулювати відносини, які не врегульовані чинним законодавством або врегульовані неоднозначно (наприклад, щодо визначення добросовісності чи недобросовісності певних комерційних практик тощо);

– правила професійної етики фактично містять торгові та інші чесні звичаї у господарській діяльності, встановлюють «однакові правила гри» для

компаній, які до них приєдналися, та можуть слугувати основою для боротьби з тіньовим сектором (недобросовісними учасниками відповідного ринку);

– спільна робота суб'єктів господарювання над правилами етики та процес їх погодження з Антимонопольним комітетом України може стати основою для конструктивного діалогу та підвищення обізнаності Антимонопольного комітету України щодо специфіки функціонування тієї чи іншої галузі.

На сьогодні більшість українських компаній готові створювати саморегулюючі організації з метою регулювання відносин у певних сферах. Однак, поки що в Україні відсутня законодавча база, яка б визначала статус саморегулюючих організацій та наділяла бізнес всіма необхідними інструментами саморегулювання, достатніми для ефективного вирішення конфліктних ситуацій, в тому числі й у сфері конкуренції.

В Україні були неодноразові спроби прийняти закон, який би регулював діяльність саморегулюючих організацій, однак вони так і не увінчалися успіхом.

3.2. Міжнародний досвід формування системи недержавних інститутів підтримки добросовісної конкуренції

Важливим напрямом розвитку системи захисту прав і законних інтересів учасників конкурентного змагання і споживачів від проявів недобросовісної конкуренції є утвердження переваг розвитку добросовісної конкуренції і створення системи спільного регулювання та саморегулювання в сфері конкуренції.

Істотний вплив на розвиток правил саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції та формування недержавної системи підтримки захисту від недобросовісної конкуренції відіграє вивчення досвіду розвинених країн в сфері саморегулювання та співпраця з міжнародними

організаціями, що формують підходи і практику в сфері саморегулювання та спільного регулювання в сфері конкуренції.

Однією із впливових міжнародних організацій саморегулювання в сфері конкуренції є Міжнародна асоціація адвокатів (International Bar Association, IBA) – професійна асоціація, яка була заснована в 1947 р. і стала основною міжнародною організацією практикуючих адвокатів. Діяльність Асоціації багато в чому спрямована на розвиток реформ у сфері законодавства і формування професійних стандартів юристів і адвокатів, а також адвокатської практики. В даний час членами Асоціації є понад 30 тис. самостійно практикуючих юристів та 195 асоціацій і союзів адвокатів [90, с. 16; 91, с. 411].

У Міжнародній асоціації адвокатів робота за напрямками, пов'язаними з конкуренцією і антимонопольним законодавством, здійснюється у відділі антитраста і торгового законодавства Департаменту юридичної практики. У відділі антитраста і торгового законодавства нині працює майже 1,5 тис. учасників з 75 країн, що надає можливість вважати даний відділ особливою платформою для обговорення питань антимонопольного законодавства і співпраці з такими міжнародними організаціями як ОЕСР, СОТ, ЮНКТАД, МКМ та інші.

Відділ антитраста і торгового законодавства Міжнародної асоціації адвокатів сформував кілька робочих груп, які розглядають конкретні питання, пов'язані з вдосконаленням і застосуванням антимонопольного законодавства, а також із захистом та розвитком конкуренції тощо. Асоціація розробляє зауваження, рекомендації і аналітичні матеріали відносно як національного, так і наднаціонального регулювання.

До складу Міжнародної асоціації адвокатів входить Світовий конкурентний форум (Global Competition Forum), що заснований в 1991 р. і складається з провідних експертів і фахівців у сфері економіки і права, вчених і практиків з країн Північної Америки, Європи, Азії, діючих і колишніх керівників національних конкурентних відомств. Основна мета

Форуму – забезпечити діалог між фахівцями з питань, що стосуються чинників впливу на конкурентну політику, інформацію та інші ресурси для навчання і спільного вивчення досвіду тощо.

Впливовою міжнародною організацією саморегулювання в сфері захисту добросовісної конкуренції є Міжнародна ліга конкурентного права (LIDC). Основними завданнями цієї асоціації є вивчення конкуренції: антимонопольного права, права інтелектуальної власності та недобросовісної конкуренції як на національному, так і міжнародному рівнях. На думку експертів LIDC, її діяльність сприяє реалізації принципів справедливості і законності в конкурентній торгівлі [92].

До складу LIDC входять національні і регіональні групи експертів з питань антимонопольного регулювання, інтелектуальної власності та захисту від недобросовісної конкуренції, які дотримуються цілей LIDC, беруть участь у її діяльності. Щороку LIDC організовує міжнародний Конгрес, на якому розглядаються дві групи питань, пов'язаних з тенденціями застосування антимонопольного законодавства і права як на території окремих держав, так і на загальноєвропейському рівні, а також щодо колізійних питань застосування права інтелектуальної власності та/або недобросовісної конкуренції. Національні та регіональні групи складають звіти з кожного питання, що є предметом обговорення. На основі цих звітів міжнародні експерти готують поглиблений звіт та проект резолюції, які обговорюються в ході міжнародного конгресу. Дебати завершуються прийняттям резолюції з кожного питання Генеральною асамблеєю LIDC. За результатами конгресу та дебатів Генеральна асамблея LIDC надає рекомендації органам державної влади та пропонує рішення, спрямовані на вирішення проблем, розглянутих на конгресі.

Статус членів LIDC і їх вплив на забезпечення захисту прав учасників конкурентного змагання і споживачів від проявів недобросовісної конкуренції різняться і залежить від принципів публічно-приватного партнерства, що діє в кожній країні. Наприклад, німецький Центр по

боротьбі з недобросовісною конкуренцією є найбільшою і найвпливовішою на території Німеччини інституцією з реалізації права проти недобросовісної конкуренції. Центр був заснований в 1912 році в Берліні. На території Німеччини Центр має п'ять філій: у Берліні, Дортмунді, Гамбурзі, Мюнхені та Штутгарті. Основною місією і статутною метою Центру є боротьба з недобросовісною конкуренцією. Основна діяльність Центру зосереджена на боротьбі з недобросовісними діями суб'єктів господарювання, яку Центр здійснює при взаємодії з ключовими спілками німецької економіки, торгово-промисловими та ремісничими палатами. У сферу діяльності Центру також входять правові дослідження, освітня (просвітницька) і інформаційна робота з метою просування та розвитку добросовісного господарського обороту. Центр сприяє розвитку відповідальності підприємств перед суспільством і споживачами в інтересах добросовісної конкуренції. Центр не є союзом з лобіювання або просування інтересів, не представляє господарські інтереси ні окремих галузей, ні окремих підприємств. Центр – це підконтрольна тільки собі інституція економіки в цілому із завданням захисту конкуренції в інтересах громадськості. Нейтралітет і незалежність – основоположні принципи діяльності та позиціонування Центру та його членів. Відповідно до ст. 8 абз. 3 ч. 2 Закону проти недобросовісної конкуренції Центр має право на пред'явлення позову проти недобросовісних учасників ринку з метою захисту прав і інтересів власних членів [4, с. 453].

На сьогодні Центр налічує понад 1600 членів, зокрема, всі торгово-промислові палати на території Федеративної Республіки Німеччини, ремісничі палати та Німецькі збори ремісників, а також близько 400 спілок. При цьому консультативна та просвітницька діяльність Центру виключно членами не обмежується.

Щорічно до Центру для врегулювання та захисту прав надходить близько 20 000 справ з недобросовісної конкуренції. Скарги на недобросовісні дії надходять від споживачів, конкурентів – учасників ринку,

як членів Центру, так і незалежних суб'єктів, чії права або інтереси порушені недобросовісними діями.

В Україні захист прав і законних інтересів учасників конкурентного змагання та споживачів здійснює Всеукраїнська громадська організація Асоціація протидії недобросовісній конкуренції. Асоціація входить до глобальної мережі LIDC і виступає її офіційною філією в Україні.

Основною причиною для створення Асоціації, а також її головною місією є сприяння розвитку добросовісних конкурентних відносин на національному та міжнародному рівнях, захист прав споживачів, сприяння і допомога членам організації у боротьбі з проявами монополізму та недобросовісної конкуренції, зокрема: недобросовісна конкуренція у сфері інтелектуальної власності, піратства і контрафактної продукції, порівняльної реклами, проявів дискредитації на ринку, порушення прав на комерційну таємницю, порушення економічної конкуренції, порушення в концентрації суб'єктів господарювання, демпінгові або картельні змови, узгоджені дії на ринку та зловживання монополієм становичем, створення бар'єрів для виходу на ринок нових учасників тощо.

Учасники Асоціації протидії недобросовісній конкуренції мають можливість отримати інформацію та допомогу з найбільш складних питань розвитку і захисту добросовісної конкуренції на ринку: сприяння у створенні та кодифікації правил чесної торгівлі та конкуренції у відповідних галузях; отримання всієї необхідної інформації щодо розвитку конкурентного права та боротьби з недобросовісною конкуренцією в Україні; сприяння в отриманні роз'яснень з актуальних питань правотворення і правозастосування; узагальнення судової практики; допомога в організації розвитку бізнесу в конкурентному середовищі; підтримка у відносинах з державними органами, які беруть участь у боротьбі з недобросовісною конкуренцією, а саме: Службою безпеки України, Антимонопольним комітетом України, Міністерством внутрішніх справ, Державним

департаментом інтелектуальної власності; можливість ознайомитися з іноземною практикою та створення механізмів її застосування тощо.

Таким чином, Асоціація протидії недобросовісній конкуренції здійснює співробітництво з державними органами, які здійснюють державне регулювання в сфері економічної конкуренції та у відносинах з якими Асоціація виступає комунікаційним мостом між державою і учасниками ринкових відносин.

Крім зазначених установ функції саморегулювання в сфері конкуренції здійснюють Торгово-промислові палати та спілки товаровиробників. На жаль, будь-якої комплексної співпраці з питань розвитку і захисту добросовісної конкуренції цими установами не здійснюється. Окремі спілки товаровиробників час від часу намагаються розробляти правила професійної етики та погоджують їх з Антимонопольним комітетом України відповідно до вимог ст. 33 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Наприклад, 20 грудня 2013 р. Антимонопольним комітетом України погоджено Правила професійної етики у конкуренції на ринку кондитерських, харчоконцентратних виробів та кави. Прийняттям цих правил встановлюються загальні принципи професійної етики, морально-етичні стандарти, правила та загальні домовленості, на основі яких підприємства-виробники кондитерської, харчоконцентратної продукції та кави України здійснюють свою господарську діяльність. Метою розроблення відповідних правил є, зокрема: утримання від будь-яких дій у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності; забезпечення правдивого інформування про якість кондитерської, харчоконцентратної продукції та кави і надійного захисту прав споживачів щодо належної якості продукції; сприяння становленню механізмів саморегуляції та запобігання вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції та прав споживачів. Правила розроблені відповідно до вимог законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та з урахуванням особливостей функціонування ринку кондитерських, харчоконцентратних виробів та кави,

з урахуванням досвіду практичного застосування Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» та Паризької конвенції з охорони промислової власності [93].

Основна взаємодія та саморегулювання здійснюється переважно на рівні юридичних та консалтингових фірм, що здійснюють представництво інтересів українських і зарубіжних компаній у відносинах з Антимонопольним комітетом України та судами. Співпраця, як правило, обмежується обговоренням позицій суб'єктів господарювання та аналізом практики застосування чинного законодавства [94, с. 5] в рамках роботи всеукраїнських та міжнародних форумів та конференцій.

На нашу думку, подальший розвиток конкурентних відносин обумовить необхідність координації діяльності багатьох громадських та неурядових організацій підприємців та споживачів з метою забезпечення і розвитку економічної конкуренції, формування ефективної системи взаємодії приватних компаній та спілок, реалізації суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями стратегій корпоративної соціальної відповідальності. З цією метою мають бути реалізовані різні форми координації діяльності суб'єктів господарювання, а також створені саморегулювні організації та об'єднання (громадські організації, форуми, тимчасові і постійно діючі конференції представників бізнес-середовища, науковців та споживачів), метою діяльності яких має стати підтримка конкурентних засад розвитку економіки в Україні, розвиток і захист економічної конкуренції, просування ідей добросовісності, розумності та справедливості в усіх сферах суспільного життя. Результатом співпраці саморегулювних організацій та спілок споживачів може стати створення самостійної незалежної саморегулювної організації за прикладом німецького Центру по боротьбі з недобросовісною конкуренцією або делегування відповідних повноважень Асоціації протидії недобросовісній конкуренції.

В сучасних умовах українські спілки промисловців і підприємців не мають необхідних повноважень на звернення до Антимонопольного комітету

України за захистом інтересів своїх учасників від проявів недобросовісної конкуренції. Незважаючи на істотне зростання кількості випадків недобросовісної конкуренції та інших порушень принципів добросовісного конкурентного змагання в господарській діяльності, запит на пошук альтернативних способів вирішення спорів в конкурентних правовідносинах, що характерно для інших країн світу, практично відсутній. Хоча з розвитком системи саморегулювання господарської діяльності варто очікувати зростання інтересу суб'єктів господарювання та їх представників до пошуку недержавних механізмів вирішення конкурентних спорів та інших колізій в господарській діяльності. На нашу думку, перспективним в цьому аспекті може бути запровадження інститутів медіації та третейського судочинства при розгляді окремих категорій справ щодо забезпечення розвитку та захисту добросовісної конкуренції в Україні, створення ефективної альтернативної системи вирішення спорів між професійними учасниками конкурентних відносин. Наприклад, ще в 1997 р. Професійною асоціацією реєстраторів і депозитаріїв було створено Комісію з питань етики та вирішення спорів. Метою створення Комісії з етики було визначено розробку і впровадження системи посередництва для дружнього вирішення спорів, що можуть виникати між членами асоціації або між членами професійної асоціації реєстраторів і депозитаріїв і третіми особами згідно з етичними принципами і чинним законодавством України [95]. Проте сьогодні створювати окремі органи врегулювання спорів в межах певних інститутів саморегулювання навряд чи доцільно.

На нашу думку, доцільно створити Центр медіації та примирення з питань конкуренції при Торгово-промисловій палаті України. Це надасть можливість суб'єктам господарювання в процесі обговорення і вирішення спору самостійно обрати вихід і вирішити спір. Процедура медіації передбачає активну участь сторін в процесі примирення, оскільки медіатор має лише створити умови для вирішення спору, а не вирішувати його. Разом з цим процедура медіації дозволить кожній із сторін оцінити власну

поведінку на ринку і її відповідність вимогам добросовісності і розумності. По своїй суті процедура медіації надає можливість забезпечити конфіденційність процедури розгляду і вирішення спорів у сфері конкурентних відносин, що дозволить сторонам знайти найбільш прийнятний спосіб вирішення конфлікту без шкоди для власної репутації.

Як показує світова практика, застосування посередництва сприяє стабільності в економічних, зокрема конкурентних відносинах між сторонами в спорі, що має позитивний вплив на розвиток економіки в цілому. У 2002 році Комісією ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) був прийнятий Типовий закон про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру.

На основі Типового закону ЮНСІТРАЛ Європарламент і Рада Євросоюзу 21 травня 2008 року прийняли Директиву 2008/52/EU відносно деяких аспектів медіації у цивільних і комерційних справах. На нашу думку саме ці документи мають бути покладені в основу процедур посередництва Центру медіації та примирення з питань конкуренції при Торгово-промисловій палаті України [96, с. 157].

У разі неможливості вирішення спору між сторонами з застосуванням медіаційних процедур спір має бути переданий для вирішення до суду, за згоди сторін.

Висновки до розділу 3.

Саморегулювання в господарській діяльності є важливою і, за певних умов, ефективною альтернативою державного регулювання господарської діяльності, в межах якого учасники цих відносин з метою регламентації та організації власної діяльності визначають обов'язкові для виконання принципи і правила поведінки, що знаходять своє відображення в кодексах професійної етики, корпоративних актах, договорах та зобов'язаннях;

Норми ссаморегулювання є більш гнучкими і легше адаптуються до мінливих обставин господарської діяльності в порівнянні з державним

регулюванням, використання заходів саморегулювання значно знижує витрати моніторингу виконання встановлених стандартів і правил діяльності, підвищують дієвість контролю;

Розвиток саморегулювання надає можливість не тільки встановити, а й уніфікувати норми і правила здійснення господарської діяльності, визначити принципи і правила добросовісної поведінки на ринку, забезпечити ефективний контроль за їх дотриманням;

Залежно від специфіки розвитку господарської діяльності на ринку та рівня його урегульованості учасники ринку мають можливість обрати найбільш прийнятну форму саморегулювання господарської діяльності на цьому ринку чи сумістити кілька;

Держава має контролювати процеси саморегулювання для того, щоб переваги саморегулювання не перетворилися на небезпеки для розвитку конкурентних відносин. У сучасних умовах найбільш прийнятною формою саморегулювання є делеговане саморегулювання та індивідуальне договірне саморегулювання, які з часом мають доповнюватися різними формами добровільного саморегулювання;

З розвитком конкурентних відносин та системи інститутів саморегулювання господарської діяльності варто очікувати зростання інтересу суб'єктів господарювання та їх представників до пошуку недержавних механізмів вирішення конкурентних спорів та інших колізій в господарській діяльності. Перспективним в цій сфері є запровадження інститутів медіації та альтернативної системи вирішення спорів між професійними учасниками конкурентних відносин.

ВИСНОВКИ

Добросовісна конкуренція представляє собою таку форму взаємодії учасників конкурентного змагання, при якій суб'єкти господарювання дотримуються чесних та добрих звичаїв при здійсненні господарської діяльності, завдяки чому отримують переваги в конкурентній боротьбі, а споживачі мають можливість вільно обирати товари (роботи, послуги) належної якості.

Добросовісність поведінки суб'єкта господарювання у конкурентних правовідносинах має оцінюватися на основі аналізу поведінки суб'єкта господарювання по відношенню до конкурентів, споживачів та держави. При оцінці добросовісності конкурентної поведінки необхідно враховувати, що: суб'єкт господарювання не має можливості впливати на поведінку інших суб'єктів господарювання на ринку і умови конкурентного змагання; придбані суб'єктом переваги в конкурентній боротьбі є його досягненнями (результатом його ринкової стратегії); дії суб'єкта господарювання у конкуренції відповідають наявним в суспільстві морально-етичним стандартам, вимогам моральності і звичаям ділового обороту, принципам добросовісності, розумності та справедливості; суб'єкт господарювання в конкурентних відносинах діє розумно та свідомо.

Досліджуючи акти конкурентного законодавства, варто відзначити їх комплексний характер, що містять в собі норми, що регламентують захист як від недобросовісної конкуренції, так і від монополістичної діяльності. Особливістю конкурентного законодавства є поєднання творчої, стимулюючої та регуляторної функції завдяки наявності у законодавстві всього комплексу регуляторних, охоронних, захисних та спеціалізованих норм.

У процесі виконання Угоди про асоціацію з ЄС щодо вдосконалення конкурентного законодавства та практики його застосування Україна вже має певні здобутки. Вдосконалені правові та організаційні засади діяльності

органів Антимонопольного комітету, який став більш відкритий для бізнесу, імплементовано низку актів ЄС з питань конкуренції, підвищено вартісні пороги в питаннях контролю за концентраціями, напрацьовано зміни до законодавства. Проте процес адаптації та гармонізації чинного конкурентного законодавства не завершено. Щоденно з'являються нові виклики, які потребують нормативного вирішення. Це стосується як удосконалення вже чинних інститутів конкурентного права, так і впровадження нових.

Державне забезпечення розвитку добросовісної конкуренції в Україні спрямоване на формування та застосування високих європейських стандартів розвитку економічної конкуренції в цілому. Першочергового значення за таких умов набувають заходи зі сприяння, стимулювання і підтримки розвитку конкуренції.

До стимулюючих, перш за все, слід віднести заходи, спрямовані на збільшення кількості конкурентоспроможних суб'єктів господарювання. При цьому йдеться як про збільшення кількості суб'єктів, що діють на одному ринку, так і про збільшення кількості суб'єктів господарювання, що діють на суміжних ринках, та незалежних посередницьких структур.

Підтримці конкуренції сприяє також використання різних форм торгівлі, зокрема біржової; застосування конкурентних способів укладання договорів. Перспективним напрямом державного регулювання є сприяння розвитку добросовісної конкуренції в сфері внутрішньої торгівлі, а також запровадження конкурентних механізмів у сфері державних закупівель та державної допомоги.

Поряд із заходами підтримки і стимулювання розвитку конкурентних відносин на ринку в Україні мають застосовуватися заходи, спрямовані на обмеження та захист конкуренції. Формами обмежувальної ділової практики є узгоджені дії, економічна концентрація та монополістичні правопорушення.

Показовим з точки зору розвитку конкуренції сьогодні є мережний ринок. Аналізуючи даний ринок, можна зробити висновок, що фактично

відбувається зміна монополії (олігополії) на високо конкурентну концентровану організаційну структуру. На прикладі цього ринку можна простежити цілком виправданий розвиток незалежної конкуренції, яка отримала таку можливість фактично завдяки двом факторам: застосуванню передових технологій всіма учасниками ринку та забезпеченню і розповсюдженню всебічної інформації про можливості учасників ринку серед основних споживачів. Ще однією з переваг цього ринку є те, що протягом його розвитку послуги, що надаються споживачам, стають більш якісними, користування ними спрощується, а ціна знижується.

Таким чином, для розвитку конкуренції в країні доцільним для АМКУ здійснення, в межах своїх повноважень, аналізу названих важелів, що склалися на мережних ринках, та розроблення відповідних критеріїв для застосування до інших учасників ринків. Це дозволить впровадити нові підходи на інших ринках з метою створення подібного конкурентного середовища. Реалізація такого підходу може бути здійснена, зокрема, шляхом внесення пропозицій щодо розроблення проектів нормативно-правових актів з питань конкурентної політики, розвитку і захисту конкуренції та демонополізації економіки. Модель цього ринку, застосована для використання на інших ринках України, буде сприяти втіленню нових технологій, завдяки чому з'являться нові перспективи для розвитку конкуренції.

Визначальне значення для забезпечення ефективного державного регулювання добросовісної конкуренції має заборона будь-яких форм недобросовісної конкуренції. Захист прав і законних інтересів учасників конкурентного змагання від недобросовісної конкуренції можна визначити як систему заходів захисту прав учасників конкурентного змагання та споживачів, які здійснюються відповідно до законодавства суб'єктами господарювання і споживачами самостійно або через уповноважених осіб, що спрямовані на запобігання, виявлення і припинення недобросовісних дій суб'єктів господарювання в умовах конкуренції, усунення перешкод в

реалізації прав суб'єктів господарювання на добросовісну конкуренцію, забезпечення умов для розвитку добросовісної конкуренції на ринку. Ефективність захисту прав і інтересів учасників конкурентного змагання і споживачів від недобросовісної конкуренції в багатьох випадках залежить від обраної добросовісним конкурентом форми і способу захисту порушених прав. Можна виділити юрисдикційну (адміністративну та судову) та неюрисдикційну форму захисту прав учасників конкурентного змагання від недобросовісної конкуренції. Сучасною тенденцією захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів від недобросовісної конкуренції є: розширення сфери застосування судового захисту та самозахисту прав суб'єктів господарювання від недобросовісної конкуренції; визнання за споживачами права на захист своїх прав від недобросовісної конкуренції з боку суб'єктів господарювання; поступове збільшення штрафних санкцій за порушення конкурентного законодавства з одночасним зменшенням випадків добровільного виконання рішень антимонопольних органів України.

Саморегулювання в господарській діяльності є важливою і, за певних умов, ефективною альтернативою державного регулювання господарської діяльності, в межах якого учасники цих відносин з метою регламентації та організації власної діяльності визначають обов'язкові для виконання принципи і правила поведінки, що знаходять своє відображення в кодексах професійної етики, корпоративних актах, договорах та зобов'язаннях;

Норми саморегулювання є більш гнучкими і легше адаптуються до мінливих обставин господарської діяльності в порівнянні з державним регулюванням, використання заходів саморегулювання значно знижує витрати моніторингу виконання встановлених стандартів і правил діяльності, підвищують дієвість контролю;

Розвиток саморегулювання надає можливість не тільки встановити, а й уніфікувати норми і правила здійснення господарської діяльності, визначити принципи і правила добросовісної поведінки на ринку, забезпечити ефективний контроль за їх дотриманням;

Залежно від специфіки розвитку господарської діяльності на ринку та рівня його урегульованості учасники ринку мають можливість обрати найбільш прийнятну форму саморегулювання господарської діяльності на цьому ринку чи сумістити кілька;

Держава має контролювати процеси саморегулювання для того, щоб переваги саморегулювання не перетворилися на небезпеки для розвитку конкурентних відносин. У сучасних умовах найбільш прийнятною формою саморегулювання є делеговане саморегулювання та індивідуальне договірне саморегулювання, які з часом мають доповнюватися різними формами добровільного саморегулювання;

З розвитком конкурентних відносин та системи інститутів саморегулювання господарської діяльності варто очікувати зростання інтересу суб'єктів господарювання та їх представників до пошуку недержавних механізмів вирішення конкурентних спорів та інших колізій в господарській діяльності. Перспективним в цій сфері є запровадження інститутів медіації та альтернативної системи вирішення спорів між професійними учасниками конкурентних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антимонопольна діяльність : підруч. / В. Д. Лагутін, Л. С. Головка, Ю. І. Крегул та ін. ; за ред. проф. В. Д. Лагутіна. – К. : КНТЕУ, 2005. – 580 с.
2. Кабисов А. Р. Соотношение конкуренции и монополии в период перехода к рыночной экономике (теоретические аспекты): дис. ... канд. экон. наук / А. Р. Кабисов. – М., 1994. – 129 с.
3. Борисов Е. Ф. Экономическая теория : учеб. / Е. Ф. Борисов. – М. : Юристъ, 1997. – 568 с.
4. Бакалінська О.О. Правове забезпечення добросовісної конкуренції в Україні: проблеми теорії і практики дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03.– К.: НАПН України Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, 2015.– 537 с.
5. Еременко В. И. Правовое регулирование конкурентных отношений в России и за рубежом : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / В. И. Еременко. – М. : МГУ им. Ломоносова, 2001. – 457 с.
6. Харченко П. Г. Адміністративно–правові заходи забезпечення захисту від недобросовісної конкуренції в діяльності органів Антимонопольного комітету України / П. Г. Харченко. – О.: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2004 – 203 с.
7. Демченко С. Ф. Теоретико–методологічні засади ефективності господарського судочинства [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / С.Ф. Демченко ; Нац. Акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. – К., 2010. – 429 с.
8. Кузнецова О. А. Презумпции в российском гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук / О. А. Кузнецова. – Екатеринбург: РГБ, 2001. – 217 с.
9. Бакалінська О. О. Добросовісність, розумність, справедливість судового розсуду / О. О. Бакалінська // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 3. – С. 93–97.

10. Бакалінська О. О. Застосування оціночних категорій цивільного права в конкурентному законодавстві України / О. О. Бакалінська // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 6. – С. 144–149.

11. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності в цивільному праві : дис. канд. юрид. наук / Ю. А. Тобота. – Х.: Юрид. академія ім. Ярослава Мудрого, 2011. – 235 с.

12. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – С. 320.

13. О государственном предприятии в СССР: Закон СССР // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1987. – № 26. – Ст. 385.

14. Декларація про державний суверенітет України. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31 – Ст. 429.

15. Про економічну самостійність Української РСР : Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 34. – Ст. 499.

16. Про власність : Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 20. – Ст. 249.

17. О предпринимательстве: Закон Украины от 7 февр. 1991 г. // Ведомости Верховного Совета УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 168.

18. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності // Закон України від 18 лютого 1992 р. №2132-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 21 – С. 296.

19. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50 – С. 472.

20. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

21. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36 – С. 164

22. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2010 р. № 1682-III // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 30. – С. 238.

23. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-111 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – С. 64.

24. Закон України «Про захист економічної конкуренції». Коментар на основі порівняльного аналізу з правилами конкуренції Європейського Союзу. – К. : Альфа–Прайм. 2006. – 435 с.

25. Про результати аналізу Звіту Антимонопольного комітету України за 2016 рік у частині, що впливає на виконання державного бюджету: Звіт затверджено рішенням Рахункової палати від 16.05.2017 № 11-1.– 38 с.

26. Про особливості застосування положень законодавства про захист від недобросовісної конкуренції у зв'язку з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 18 грудня 2008 р. №689 – VI: Інформаційний лист Антимонопольного комітету України 54/01. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vgsu.arbitr.gov.ua>.

27. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.

28. Науково–практичний коментар Цивільного кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/gk/79-gk/363-3.html>.

29. Бакалінська О. О. Правові засади застосування «чесних звичаїв» при кваліфікації фактів недобросовісної конкуренції / О.О. Бакалінська // Конкуренція : вісн. Антимонопольного комітету України. – 2007. – № 1. – С. 52–56.

30. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. №435 // Офіц. вісник України. – 2003. – №11. – Ст. 461. (Зі змін. та допов.).
31. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122. – (Зі змін. та допов.).
32. Бакалінська О. О. Адміністративно–правове регулювання і державне управління у сфері захисту економічної конкуренції / О. О. Бакалінська // Адміністративне право України : академіч. курс: Т. 2 : Особлива частина. – К., 2005. – С. 99–120.
33. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25/26. – Ст. 131.
34. Про ціни і ціноутворення: Закон України від 3 грудня 1990 р. № 507-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 52. – С. 650.
35. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959- XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 29. – С. 377.
36. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – С. 682.
37. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – С. 384.
38. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – С. 682.
39. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – С. 155.
40. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – С. 379.
41. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 51. – С. 446.

42. Про рекламу: Закон України від 3 липня 1996 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – С. 181.
43. Про метрологію та метрологічну діяльність: Закон України від 5 червня 2014 р. № 1314-VII // Відомості ВРУ. – 2014. – № 30. – С. 1008.
44. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 р. № 124-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 14. – С. 96.
45. Про стандартизацію: Закон України від 5 червня 2014 р. № 1315-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 31. – С. 1058.
46. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01 лип. 2014 р. № 1555-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 34. – Ст. 1173.
47. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 // Урядовий кур'єр від 15.01.2015 № 6.
48. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: Закон України від 10 квітня 2008 № 250-V // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №23. – Ст. 213.
49. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15 квіт. 1994 р. // Офіц. вісник України. – 2010. – №84. – Ст. 2989.
50. Генеральна угода про торгівлю послугами від 15 квітня 1994 р. // Офіц. вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2989.
51. Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи від 15 квіт. 1994 р. // Офіц. вісник України. – 2010. – №84. – Ст. 2989.
52. Кохан Д. О. Недобросовісна зовнішня конкуренція та методи захисту від неї національного ринку : дис. ...канд. економ. наук / Д. О. Кохан – К. : КНЕУ, 2005. – 212 с.
53. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами–членами, з іншої сторони від 27 черв. 2014 р. // Офіц. вісник України. – 2014. – №75. – Ст. 83.

54. Смирнова К. «Клаузула про конкуренцію» в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. / К. Смирнова // Вісн. Львів. ун-ту.. 2014. Вип. 36. С. 35–40. Сер. «Міжнародні відносини».

55. Регламент Комісії (ЄС) № 330/2010 від 20.04.2010 про застосування п. 3 ст. 101 Договору про функціонування Європейського Союзу до категорії вертикальних угод та узгоджених дій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L

56. ОЕСР (2016), Огляди ОЕСР законодавства і політики у сфері забезпечення конкуренції: Україна. 2016 : Звіт про виконання попередніх рекомендацій. С. 16, 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133482&schema=main>.

57. Commission Regulation № 316/2014 of 21.03.2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0316>.

58. Бакалінська О.О. Адаптація конкурентного законодавства України відповідно до угоди про асоціацію Україна-ЄС / О.О. Бакалінська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 5– С.96-106.

59. Внесені зміни в конкурентне законодавство, в частині подання заяв/справ про концентрацію. Дванадцятий інформ. дайджест АМК України. 2017. № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/132575;jsessionid=7F2F9C9F662763A19708F8AA4E4BB10B.app1>.

60. Рекомендаційні роз'яснення від 16.02.2016 № 6-pp «Щодо застосування положень частин другої, п'ятої та шостої статті 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції», частин першої та другої

статті 21 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/121390>.

61. Кравцова Т. М. Адміністративно–правові засади здійснення державної регуляторної політики в сфері господарювання : дис... д–ра юрид. наук / Т. М. Кравцова. – Х., 2004. – 456 с.

62. Господарське право: підруч. / Заг. ред. Д. В. Задихайла, В. М. Пашкова . – Х. : Право, 2012. – 696 с.

63. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» від 03.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua

64. Гірник С. Новації у законодавстві щодо спрощення започаткування, ведення бізнесу та припинення суб'єкта господарювання / С. Гірник, К. Богинич // Вісник податкової служби України. – 2011. – №47. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/580>.

65. Кулаков В. Зачем государству нужен малый бизнес [Електронний ресурс] / В. Кулаков – Режим доступу: <http://ubr.ua/finances/taxes/zachem-gosudarstvu-nujen-malyi-biznes-175433>.

66. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 берез. 2012 р. № 4618–VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №3. – Ст. 23. (Зі змін. та допов.).

67. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10 квіт. 2014 р. № 1197– VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 24. – Ст. 883.

68. Про особливості здійснення закупівель в окремих сферах господарської діяльності : Закон України від 10 травня 2012 р. №4851–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 17. – Ст. 148.

69. Джабраїлов Р. Напрями вдосконалення законодавства України у сфері здійснення державних закупівель та реалізації державного замовлення [Електронний ресурс] / Р. Джабраїлов, В. Груцинова // Юстиніан. – 2012. – №11. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3929>.

70. Балабушко О. Незалежний моніторинг державних закупівель в Україні. Підхід та настанови [Електронний ресурс] / О. Балабушко, І. Шмельова. – Режим доступу: <http://integrity.pp.ua>.

71. Романов О. Про державну допомогу : (Про державну допомогу : Проект Закону України від 30.04.2004 р. № 5469.) [Електронний ресурс] / О. Романов. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1607>.

72. Звіт про результати аналізу Звіту Антимонопольного комітету України за 2016 рік у частині, що впливає на виконання державного бюджету затверджено рішенням Рахункової палати від 16.05.2017 № 11-1.

73. Базилевич В., Ільїн В. Інтелектуальна власність / В. Базилевич, В. Ільїн. – К. : Знання–Прес, 2008. – 687 с.

74. Андрощук Г. О. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції : наук.–практ. видання / Г. О. Андрощук, С. В. Шкляр. – К.: Юстиніан, 2012. – 472 с.

75. Мельник С. Б. Монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання на ринку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / С. Б. Мельник. – Одеса : ОНЮА, 2001. – 192 с.

76. Про затвердження Тимчасових правил розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 19 квітня 1994 р. №5. – (Зі змін. та допов.) // Законодавство України про захист економічної конкуренції : юрид. зб. – 3–тє вид., розширене й допов. – К. : Фенікс, 2008. – С. 177–196.

77. Аномалії в цивільному праві України : навч.–практ. посіб. – 2–ге вид., перероб. та доп. / За заг. ред. Р. А. Майданика. – К. : Юстиніан, 2010. – 1008 с.

78. Голева О. Г. Ключевые направления саморегулирования: мировой опыт и его использование в российской практике [Электронный ресурс] / О. Г. Голева // Известия Алтайского государственного университета. – 2011. – № 2/1(70). – Режим доступа: <http://izvestia.asu.ru/2011/2-1/index.ru.html>.

79. Колябин А. Н. Саморегулируемая организация арбитражных управляющих как юридическое лицо : дис...канд. юрид. наук / А. Н. Колябин. – Волгоград, 2006. – 219 с.

80. Лескова Ю. Г. Концептуальные и правовые основы саморегулирования предпринимательских отношений / Ю. Г. Лескова. – М.: Статут, 2013. – 384 с.

81. Международный кодекс рекламной практики Международной торговой палаты 1987 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.advertology.ru>.

82. Полюхович В. І. Актуальні питання розвитку саморегулювання на фондовому ринку України в сучасних умовах / В. І. Полюхович // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3 (66). – С. 138–141.

83. Пацурія Н. Б. Теоретичні проблеми страхових правовідносин (господарсько-правовий аспект): 12.00.04 : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Пацурія Н. Б. – Київ, 2014. – 29 с.

84. Калмыкова А. С. Правовое регулирование рекламной деятельности / А. С. Калмыкова, Е. К. Ивакин. – Ростов н/Д.: Ростовский гос. строительный ун-т, 2006. – 83 с.

85. Щербина В. С. Засоби державного регулювання господарської діяльності: поняття, види, шляхи вдосконалення // Засоби державного регулювання господарської діяльності : зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва ; редкол.: В. С. Щербина та ін.. – К. : Право України, 2013. – 184 с.

86. Лескова Ю. Г. Концептуальные и правовые основы саморегулирования предпринимательских отношений / Ю. Г. Лескова. – М.: Статут, 2013. – 384 с.

87. Крючкова П. В. Саморегулирование: сравнительные преимущества, формы и условия развития: Три исследования по конкурентной политике / П. В. Крючкова. – М. : Теис, 2002. – С. 126–381.
88. Ripert G. Traite de droit commercial / Ripert G., Roblot R. – Paris, 2001. – Т. I. – Vol. 1. – 1326 p.
89. Office of Fair Trade. The Competition Act 1998: Trade Associations, Professions and Self-regulating Bodies. – OFT, London, 1999. – 111 p.
90. Адвокатування конкуренції на сучасному етапі економічного розвитку: цілі та особливості : звіт з наук.– дослід. теми (08–11) / Кер. Г. М. Лозова. – К. : ЦКД з питань антимонопольної політики, 2011. – 112 с.
91. Бакалінська О. О. Правове регулювання добросовісної конкуренції в Україні: монографія / О. О. Бакалінська. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – 374 с.
92. Конгрес LIDC 2013 в Києві 19–22 сентября 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aruc.org.ua/ru/lidc2013>.
93. Правила професійної етики у конкуренції у сфері господарської діяльності з виготовлення та реалізації кондитерських, харчоконцентратних виробів та кави в Україні від 20.12.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua>.
94. Застосування конкурентного законодавства. Практика України, ЄС, РФ та США – К. : Юстініан, 2014. – 248 с.
95. Положення про Комісію з питань етики та вирішення спорів Професійної асоціації реєстраторів і депозитаріїв (ПАРД). Затверджено III Загальними зборами ПАРД (протокол N 1 від 4 квіт. 1997 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
96. Демченко С. Ф. Теоретико–методологічні засади ефективності господарського судочинства [Текст] : дис. ... д–ра юрид. наук : 12.00.04 / С.Ф. Демченко ; Нац. Акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. – К., 2010. – 429 с.